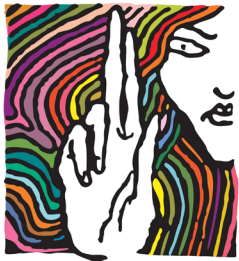

A ROMÁKAT ÉRŐ DISZKRIMINÁCIÓ A MAGYAR BÜNTETŐ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSBAN

Kazarján Annie – Kirs Eszter

2020

**MAGYAR
HELSINKI
BIZOTTSÁG**

Projektkoordinátor:

Jelen kiadvány az Európai Unió pénzügyi támogatásával készült. A kiadvány tartalmáért kizárólag a Magyar Helsinki Bizottság felel, az nem szükségszerűen tükrözi az Európai Unió álláspontját.

Tartalom

1.	Bevezetés	3
	1.1. Alapvető normatív és intézményi keretek	7
	1.2. A büntető igazságszolgáltatási rendszer kontextusáról és a kutatási nehézségekről röviden	10
2.	A rendőrség és a romák	14
	2.1. Normatív keretek	15
	2.2. Bizalom, a rendőrség és a roma közösség tagjai közötti viszony	16
	2.3. Etnikai profilalkotás, bírságolás	22
3.	Roma terheltek a büntetőeljárásban	30
	3.1. Bizalom, a büntetőeljárás szereplői és a roma közösség közötti viszony	31
	3.2. Eljárási garanciák, védőhöz való hozzáférés joga	34
	3.3. Kényszerintézkedések, letartóztatás	37
	3.4. Vádemelés, büntetéskiszabás	39
	Ajánlások	42

„A cigányok azért követik el ezeket,
mert akár megcsinálják, akár nem,
úgyis elkapják őket.”

„A terhelt roma származása
önmagában bizonyíték.”¹

1. Bevezetés

A jelen tanulmány „A roma embereket érő diszkrimináció a büntető igazságszolgáltatásban” című projekt keretében készült. A Fair Trials szervezet vezetésével zajló, nemzetközi projekt célja, hogy a meglévő kutatási eredmények másodelemzésén, valamint szakértőkkel és szabálysértési, illetve büntetőeljárás alá vont romákkal készített interjúkon keresztül vizsgálja a büntető igazságszolgáltatásban a romákat érő diszkriminációt. A projekt továbbá fel kívánja tárni, hogy a társadalomban élő negatív előítéletek, sztereotípiák és társadalmi attitűdök megjelennek-e a büntető igazságszolgáltatásban, és ha igen, akkor milyen mintázatban. A projekt keretében folytatott kutatás az Európai Unió négy országában (Bulgária, Magyarország, Románia és Spanyolország) valósult meg a már említett szervezeten kívül az APADOR-CH, a Bolgár Helsinki Bizottság és a Rights International Spain közreműködésével. A Magyar Helsinki Bizottság a projektben partnerként vesz részt, a magyarországi kutatás végrehajtásáért és a hazai szakmai események lebonyolításáért volt felelős.

A kutatás hasonló, előzetesen egyeztetett módszerekkel valósult meg a négy, vizsgálat tárgyát képező országban. A hatályos normatív környezet, valamint a civil szféra és akadémia képviselői által végzett kutatások feldolgozásának és ismertetésének célja a téma kapcsán releváns kontextus felvázolása volt. A kvalitatív interjúkhoz a romák érdek- és jogi képviseletét ellátó szervezeteken keresztül kerestünk interjúalanyokat, illetve a Magyar Helsinki Bizottság ügyfeleit és a szervezettel szakmai együttműködésben lévő gyakorlati szakembereket is bevontunk a kutatásba. A büntető igazságszolgáltatás hatósági szereplői elérhetőségének gátat vetett a központi hatóságok együttműködéstől való elzárkózása, mely kutatási nehézségről az 1.2. fejezetben részletesen esik szó. Összesen 30 emberrel készítettünk interjút, akik közül 14 roma származású. A büntető igazságszolgáltatás szereplői közül 1 bíróval, 1 ügyésszel, 1 volt büntetés-végrehajtási dolgozóval és a roma terhelték jogi képviseletében kiterjedt tapasztalattal rendelkező 7 ügyvéddel beszélgettünk. Továbbá 6 interjúalany valamely romák érdekvédelmét ellátó civil szervezet képviselője, illetve helyi aktivista. Az interjúkon keresztül a Baranya, a Borsod-Abaúj-Zemplén, a Fejér, a Heves, a Nógrád, a Pest, a Szabolcs-Szatmár-Bereg és a Veszprém megyei

¹ Idézetek a projekt keretében készített interjúkból.

gyakorlatba nyertünk betekintést. A tanulmány tervezetét megosztottuk elektronikus formában 26 szakértővel az előzetes véleményezésre lehetőséget nyújtva. A kutatás nem reprezentatív, személyes történeteken keresztül, anekdotikus jelleggel világít rá a büntető igazságszolgáltatásban jelenlévő diszkrimináció problémájára.

Magyarország hivatalosan elismert nemzetiségei a bolgár, roma, görög, horvát, lengyel, német, örmény, román, ruszin, szerb, szlovák, szlovén és ukrán. A 2011. évi népszámlálás szerint a magyar a legnagyobb etnikai csoport, a lakosság 84 %-át alkotja, őket követi a roma (3%), a német (1%), a szlovák (0.3%), a román (0.3%) és a horvát (0.2%) közösség.² Megjegyzendő, hogy szociológiai kutatások szerint a tényleges népességszám eltér az utolsó, 2011. évi népszámlálás eredményétől. Például már 2008-ban 620,000 főre becsülték a magyarországi roma lakosok számát,³ míg egy 2017-es tanulmány 876,000 főre becsülte azt a 2013. évre nézve.⁴

A Magyarországon élő romák marginalizált helyzete rendszerszintű probléma hosszú évtizedek óta. Az élet számos területén jelentkezik, az oktatásban, a foglalkoztatásban, illetve a lakosságban általában jelentkező előítéletes attitűdben, melyek szisztematikus megoldást követelnek. Ugyanakkor, mivel a roma kisebbség támogatása nem feltétlenül népszerű a nem roma lakosság körében, egyik demokratikusan választott kormány sem helyezte a roma kérdést a politikai prioritások közé. Az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága a következőképpen foglalta össze a véleményét a 2018. évi Magyarországról szóló, átfogó jelentésében: *„Miközben különböző stratégiák és programok születnek a roma közösség helyzetének fejlesztésére, és néhány területen előrelépés is kimutatható, mint a roma gyerekek beiskoláztatása területén, a Bizottság aggodalommal értesült azokról a beszámolókról, melyek tanúsítják, hogy a roma közösség továbbra is elszenvedője a széleskörű diszkriminációnak, munkanélküliségnek, lakhatási és iskolai szegregációnak.”*⁵

² Népszámlálás 2011. 9., Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2014. p. 16.

http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_09_2011.pdf.

A frissebb adat hiányát az ENSZ Faji megkülönböztetés felszámolásáért működő bizottsága (CERD) a következőképpen véleményezte:

„a Bizottság javasolja, hogy az állam gyűjtsön friss adatokat a lakosság etnikai összetételéről, lebontva etnikai hovatartozásra, nemzetiségekre és a beszélt nyelvre, és hogy fejlessze ki a szociogazdasági indikátorokat a különböző etnikai csoportok jogainak érvényesítésére, nemre, nemi identitásra lebontva. Eközben folytasson egyeztetést az etnikai kisebbségekkel, diverzifikálja az adatgyűjtési tevékenységeket, különböző indikátorokat alkalmazva az etnikai diverzitásra, és lehetőséget nyújtva a válaszadóknak arra, hogy név nélkül szolgáltatassanak adatokat, és jelöljék meg identitásukat abból a célból, hogy ez megfelelő tapasztalati alapot nyújtson az Egyezményben szereplő jogok érvényesítésének monitorozásához.”

Committee on the Elimination of Racial Discrimination, Concluding observations on the combined eighteenth to twenty-fifth periodic reports of Hungary, UN Doc. CERD/C/HUN/CO/18-25, 6 June 2019, 7.

³ Hablicsek, L., Gyenei, M. and Kemény, I., Kísérleti számítások a roma lakosság területi jellemzőinek alakulására és 2021-ig történő előrebecslésére, 2007. p. 63.

⁴ Péntes, J., Tátrai, P. and Pásztor, I. Z., Changes in the Spatial Distribution of the Roma Population in Hungary During the Last Decades, Területi Statisztika. 58. p. 1.

https://www.researchgate.net/publication/323415615_Changes_in_the_spatial_distribution_of_the_roma_population_in_Hungary_during_the_last_decades

⁵ Human Rights Committee, Concluding observations on the sixth periodic report of Hungary, CCPR/C/HUN/

Hiányzik a proaktív és érdemi kormányzati cselekvés, mely a romák társadalmi befogadását célozná. Több hazai civil szervezet hangsúlyozta, hogy bár Magyarország nemzeti roma integrációs stratégiáját megújították 2014-ben,⁶ az érdemi implementációra vonatkozó stratégia nem született meg.⁷ 2018-ban közel 15 éves késedelemmel, a magyar kormány benyújtotta időszaki jelentését az ENSZ Faji diszkrimináció felszámolásáért működő bizottságnak (Committee on the Elimination of Racial Discrimination, CERD). Az ez alapján és a civil szervezetek beszámolója alapján 2019-ben születő jelentésében a CERD figyelemmel volt azokra a többek közt egészségügyi és oktatási intézkedésekre, melyek a romák helyzetének fejlesztését célozzák. Ugyanakkor kifejezte komoly aggodalmát a „romákat érintő szisztematikus diszkrimináció fennmaradása, a szegregáció és az őket [is] érintő mélyszegénység” felett. A bizottság elítélte az oktatási intézményekben megjelenő, roma gyermekeket célzó szegregációt, és kifejezte aggodalmát azokkal a roma gyermekekkel kapcsolatban, akik 16 évesen elhagyják az iskolarendszert, hogy munkába álljanak, valamint mindazokkal kapcsolatban, akik mélyszegénységben és alapvető ellátásokat nélkülöző szegregátumokban élnek.⁸ A CERD nagy hangsúlyt helyezett a romák körében gyakori, és a jellemzően hátrányos helyzetű kistérségekben, kistelepüléseken élő romák körében az átlaghoz viszonyítva jóval nagyobb arányú munkanélküliségre,⁹ és a rendfenntartó erők diszkriminatív intézkedéseire, ideértve az etnikai profilalkotást. Másfelől felhívta a figyelmet a romákat célzó, gyűlöletkeltő beszéd problémájára, mely a közszereplők megnyilvánulásaiban is megjelenik.¹⁰ A romaellenes beszéd a legmagasabb állami tisztviselők szintjén is jelen van, ideértve a miniszterelnököt, aki például a közelmúltban a gyöngyöspatai szegregációs ügy kapcsán nyilatkozott kirekesztő módon a 2020. január 9-i sajtótájékoztatóján. Szembeállította a gyöngyöspataiakat (akiknek

CO/6, 9 May 2018, 15.

⁶ Hungarian National Social Inclusion Strategy II, Budapest, September 2014 Ministry of Human Capacities, State Secretariat for Social Affairs and Social Inclusion, https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/roma-and-eu/roma-integration-eu-country/roma-integration-hungary_en#nationalstrategyforromaintegration

⁷ Working Group Against Hate Crimes, Shadow Report to the 98 Session of the CERD, https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CERD/Shared%20Documents/HUN/INT_CERD_ICSHUN_34523_E.pdf
Submission by the Hungarian Helsinki Committee regarding the eighteenth to twenty-fifth periodic reports of Hungary to the UN CERD, https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CERD/Shared%20Documents/HUN/INT_CERD_NGO_HUN_34524_E.pdf

Civil society monitoring report on implementation of the national Roma integration strategies (Budapest: Roma Civil Monitor, 2018) <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/b5fa7f29-b1aa-11e9-9d01-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-106566210>

⁸ 2011 óta jelentős forrásokat fordítottak különböző infrastrukturális fejlesztésekre azzal a céllal, hogy javítsák a szegregált településrészekben élő romák életkörülményeit. Ezek a programok azonban a szegregátumokban élőknek csak egy kis részét érték el.

Civil society monitoring report on implementation of the national Roma integration strategies (Budapest: Roma Civil Monitor, 2018)

⁹ A roma közösség körében is problémát jelentő munkanélküliség kapcsán megjegyzendő, hogy az interjúk során bármikor szóba került a roma interjúalanyokkal a mindennapi életben tapasztalt diszkrimináció, mindenekelőtt a munkalehetőség hiányát és a munkaerőpiacon mutatkozó diszkriminációt hangsúlyozták.

¹⁰ Committee on the Elimination of Racial Discrimination, Concluding observations on the combined eighteenth to twenty-fifth periodic reports of Hungary, UN Doc. CERD/C/HUN/CO/18-25, 6 June 2019, 20.

„igazuk van” és akiknek „igazságot kell szolgáltatni”) a velük egy faluban élő „etnikailag meghatározható népcsoport tagjaival”, akik ráadásul „munkavégzés nélkül” jutnak pénzhez.¹¹

Az igazságszolgáltatás szereplőire nézve a CERD különös figyelemmel volt arra a problémára, hogy nem érhető el részletes információ azokról a bírákat, ügyészeket, rendőröket és ügyvédeket célzó, szakmai képzésekről, melyek az etnikai alapú diszkrimináció megelőzését szolgálják, illetve a vonatkozó oktatási intézményekben zajló emberi jogi kurzusokról, programokról, és mindezen képzési és oktatási programok hatásáról. Általában véve, a bizottság aggodalmát fejezte ki arról, hogy nem érhető el információ a különböző etnikai csoportok, menekültek, migránsok és menedékkérők közötti megértést és toleranciát előmozdító konkrét intézkedésekről.¹²

A közbeszédben és nyilvános eseményeken gyakran jelenik meg a romákat célzó előítéle-tesség, a megbékélést szolgáló és egyenlőséget hirdető politikai fellépés viszont kevésbé jellemző. Az egyik roma jogvédő interjúalany idézte fel a 2009-es kiskunlacházai gyilkosság esetét. A 14 éves lány megölését követően a polgármester vezetésével „roma erőszakról” beszéltek egy helyi roma családot vádolva.¹³ Ez a roma család nyomravezetői díjat ajánlott fel a saját vagyonából. Utóbb a rendőrség nyomozása során kiderült, hogy nem roma volt az elkövető, aki ugyanakkor rendszeresen vett részt romaellenes tüntetéseken. Miután kiderült, hogy az elkövető nem volt roma, senki nem kért bocsánatot a roma családtól és közösségtől a romaellenes tüntetésekért és nyilatkozatokért. Sem helyi, sem országos szinten nem született bocsánatkérést tartalmazó nyilatkozat, noha – a Kúriáig is eljutott ügyben – az Egyenlő Bánásmód Hatóság is kimondta, hogy a polgármester megnyilatkozásai zaklatásnak minősültek, mert a roma hovatartozással összefüggésben ellenséges, megfélemlítő és támadó környezetet alakítottak ki a helyi roma lakossággal szemben.¹⁴

A hatóságok romákhoz való viszonya kapcsán egy interjúalany a következő személyes véleményét osztotta meg velünk. A Baranya megyében élő aktivista és tanár szerint kétfajta rasszizmus létezik a roma közösséggel kapcsolatban általában véve, ami meghatározza a büntető igazságszolgáltatásban uralkodó attitűdöt is. A két felfogás hozzávetőlegesen köthető az ország nyugati és keleti régiójához. Borsodban, Szabolcsban és más északkeleti megyékben a kirekesztő rasszizmus jellemző. Eszerint a társadalmi befogadás nem cél, a romákat el kell különíteni a többségi társadalomtól, hogy ne okozzanak kárt. Ez a kirekesztés kifejezetten megjelenik az osztályter-

¹¹ https://index.hu/belfold/2020/01/09/orban_viktor_sajtotajekoztato_orbaninfo_kormanyinfo/

¹² Committee on the Elimination of Racial Discrimination, Concluding observations on the combined eighteenth to twenty-fifth periodic reports of Hungary, UN Doc. CERD/C/HUN/CO/18-25, 6 June 2019, 26.

¹³ https://index.hu/bulvar/2009/06/26/elfogtak_a_kiskunlachazi_kislany_gyilkosat/

¹⁴ <https://www.helsinki.hu/nem-maganemberkent-ciganyozott-a-polgarmester/>

mekben, az oktatási szegregációban. Ezzel szemben a nyugati, dél-nyugati és budapesti régióra a paternalista rasszizmus jellemző. A romákat alacsonyabb rendű állampolgárokként kezelik, a rendfenntartás és oktatás szereplői mártíroknak látják önmagukat, akik „értik, látják, mennyi problémát okoznak a romák”, de a munkájuknál fogva nekik kötelességük foglalkozni velük, „civilizálni kell őket minden lehetséges módon” a következő 100-200 évben.

A jelen kutatás keretében folytatott interjúk során, ha a fenti elmélet nem is igazolódott (nem is volt célja ilyen jellegű attitűdvizsgálat), földrajzi különbségek mutatkoztak. A büntető igazságszolgáltatás szereplőivel, civil szervezetek és a roma közösség képviselőivel folytatott beszélgetések azt sugallják, hogy a nyugati országrészben élő romák kevesebb diszkriminatív intézkedést tapasztalnak a büntetőeljárásban és a rendőri intézkedések során a keleti országrészben élő romákhoz képest. Másfelől a büntető igazságszolgáltatásban dolgozó rendőrök, ügyészek és bírák előítéletes gondolkodásával kapcsolatban szóba került az interjúk során, hogy az egyszerűen a társadalomban általában jelenlévő rasszista gondolkodást tükrözi. Megfogalmazódott az a megfontolás is, miszerint nem feltétlenül az etnikai hovatartozás vezet a diszkriminatív attitűdhöz, előfordulhat, hogy a terheltet szociális státuszából és képzetlenségéből adódóan éri hátrányos megkülönböztetés, azonban, ahogy azt egy roma jogvédő interjúalany megfogalmazta, „ha valaki roma és barna a bőre, vagy olyan a neve, akkor az egy dupla hátrány”. Az országos közvélemény és a politikai vezetők elvárásai gyakorolta nyomás nem befolyásolhatná a független igazságszolgáltatás működését, azonban erre is láttunk példát,¹⁵ így nem hagyható figyelmen kívül a diszkriminatív eljárás gyökereinek vizsgálata során. Az okok átfogó vizsgálatára nem vállalkozik a jelen tanulmány, azonban kísérletet tesz arra, hogy az interjúalanyok tapasztalatai nyomán egy pillantékpet mutasson a büntető igazságszolgáltatás rendszerében mutatkozó, romákat érintő megkülönböztető bánásmód helyzetéről.

1.1. Alapvető normatív és intézményi keretek

Magyarország Alaptörvénye a következőképpen tartalmazza a diszkrimináció tilalmát: „Magyarország az alapvető jogokat mindenkinek bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, fogyatékoság, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel

¹⁵ Marian Cozma 2009-i évi meggyilkolásának esetét vizsgálva, maga a másodfokon eljáró Győri Ítéltábla indokolta büntetésenyhítő döntését részben azzal, hogy a Veszprém Megyei Bíróság a helyi és az országos közvélemény elvárásaira reflektált. A jogerős döntés utalt az elsőfokú eljárás romákkal szembeni előítéletességet és elfogultságot tükröző fordulataira is: az elsőfokú ítélet a vádlottakat „roma csoportnak”, a sértetteket „sportolónak” és „sporttársnak” nevezte. A szankciókat enyhítő, jogerős bírói döntéssel szemben mind a közigazgatási és igazságügyi miniszter, mind a miniszterelnök kifejezte nemtetszését.

https://index.hu/belfold/2012/05/14/navracsics_a_fobirohoz_fordul_a_cozma-itelet_miatt/

nélkül biztosítja.”¹⁶ A magyar Polgári törvénykönyv szerint „[A] személyiségi jogok sérelmét jelenti különösen [...] a személy hátrányos megkülönböztetése”.¹⁷ A nemzetiségek jogairól szóló törvény szerint „[N]emzetiséghez való tartozás miatt tilos az egyenlő bánásmód követelményének bárminemű megsértése”.¹⁸

A 2000/43/EK Tanácsi Irányelv implementációját célzó, egyenlő bánásmódról szóló törvény nyilvánvalóan tartalmazza a diszkrimináció tilalmát: „Az egyenlő bánásmód követelménye alapján Magyarország területén tartózkodó természetes személyekkel, ezek csoportjaival, valamint a jogi személyekkel és a jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetekkel szemben e törvény rendelkezései szerint azonos tisztelettel és körültekintéssel, az egyéni szempontok azonos mértékű figyelembevételével kell eljárni.”¹⁹ A törvény kategorizálja a hatálya alá tartozó jogsértéseket: közvetlen és közvetett diszkrimináció, zaklatás, jogellenes elkülönítés, megtorlás, és az ezekre adott utasítás.²⁰

A törvény tartalmazza a közvetlen és közvetett diszkrimináció fogalmát: „Közvetlen hátrányos megkülönböztetésnek minősül az olyan rendelkezés, amelynek eredményeként egy személy vagy csoport valós vagy vélt a) neme, b) faji hovatartozása, c) bőrszíne, d) nemzetisége, e) nemzetiséghez való tartozása, [...] miatt részesül kedvezőtlenebb bánásmódban, mint amelyben más, összehasonlítható helyzetben levő személy vagy csoport részesül, részesült vagy részesülne.”²¹ „Közvetett hátrányos megkülönböztetésnek minősül az a közvetlen hátrányos megkülönböztetésnek nem minősülő, látszólag az egyenlő bánásmód követelményének megfelelő rendelkezés, amely a 8. §-ban meghatározott tulajdonságokkal rendelkező egyes személyeket vagy csoportokat lényegesen nagyobb arányban hátrányosabb helyzetbe hoz, mint amelyben más, összehasonlítható helyzetben lévő személy vagy csoport volt, van vagy lenne.”²²

A törvény nyomán felállították az Egyenlő Bánásmód Hatóságot 2005-ben. Habár a Hatóság mandátuma kellőképpen széleskörű, és néhány nagyon fontos és progresszív döntést is hozott (mint például a miskolci számozott utcák tárgyában²³), kritikai észrevételek megfogalmazhatók a működésével kapcsolatban. A Hatóság által kiszabható bírság 50.000 és 6 millió forint között lehet. Ténylegesen

¹⁶ Magyarország Alaptörvénye, XV. cikk (2)

¹⁷ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről, 2:43 §

¹⁸ 2011. évi CLXXIX. törvény a nemzetiségek jogairól, 7. §

¹⁹ 2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról, 1. §

²⁰ Uo. 7. § (1)

²¹ Uo. 8. §

²² Uo. 9. §

²³ Az ügyben az Egyenlő Bánásmód Hatóság megállapította, hogy a miskolci önkormányzat nem hivatkozhatott pusztán tulajdonosi jogaira és kötelezettségeire akkor, amikor egy körülbelül 900 személy által lakott szegregátumot számolt fel. A városrészt érintő telepfelszámolást anélkül kezdte meg, illetve folytatta, hogy azt megfelelően előkészítette, illetve annak következményeit és az ott élőkre gyakorolt hatását megfelelően felmérte volna, valamint az érintetteket egyértelműen, világosan, segítő módon tájékoztatta volna a lakhatással összefüggő valamennyi felmerült kérdéstről, és ennek során figyelembe vette volna az általában alacsony iskolázottságukat és szociális helyzetüket. Megállapította a telepfelszámolás konkrét gyakorlatával kapcsolatban, hogy a miskolci önkormányzat a városrészben élőkkel szemben diszkriminatív eljárást folytatott. (EBH/67/2015)

és jellemzően a Hatóság a skála alsó végéhez közelítő összegű bírságokat vetett ki. Például 2017-ben 15 ügyben összesen 7.9 millió forintot szabott ki a Hatóság, ami átlagban 526.700 forintot jelent,²⁴ 2018-ban 18 esetben összesen 6.1 millió forintot (338.900 forintos átlag),²⁵ 2019-ben pedig 25 ügyben összesen 10.95 millió forintot, azaz az átlagos bírságösszeg 438,000 forint volt.²⁶ Miközben észlelhető volt egy pozitív tendencia (abban, hogy a Hatóság egyre inkább szabott ki bírságot állami szervekre a korábbi, csak magánszereplőket célzó gyakorlattal ellentétben), a szankcionálási gyakorlat még mindig enyhének volt minősíthető, ráadásul az átlagos bírságösszegek is ingadozó tendenciát mutattak. Másfelől a Hatóság jelentős ügyekben is korlátozott mértékben jelent meg a nyilvánosság előtt.

A CERD a 2019. évi jelentésében elismerte, hogy mind az Egyenlő Bánásmód Hatóság, mind az Alapvető Jogok Biztosa foglalkoztak faji diszkriminációs panaszokkal. Ugyanakkor a romákkal szembeni, büntető igazságszolgáltatásban mutatkozó diszkrimináció kapcsán aggodalmának adott hangot a nemzetiségiségek jogainak védelmét ellátó biztoshelyettes függetlenségének hiánya kapcsán és hogy nem világos, hogy „mely hatóság hatáskörébe tartoznak a büntetőeljárásokkal kapcsolatos panaszok, és kiváltképp a vádemelések vonatkozásában adódik információhiány. Nem érhető el a terhelt vagy áldozat nemzetiségi vagy etnikai hovatartozására lebontott adatok a vádemelésre, elítélésre és szankciókiszabásra, valamint a vonatkozó kritériumrendszerre nézve. A bizottság emlékeztet[te] az államot, hogy a panaszok alacsony száma nem feltétlenül jelenti a faji diszkrimináció hiányát. Azt is jelezheti, hogy az Egyezményekben szereplő jogok érvényesítése akadályokba ütközik hazai szinten, lehet ez az akadály például, hogy az áldozatok nem bíznak az állami igazságszolgáltatási szervekben és általában a hatóságokban.”²⁷

Nincs különálló rendelkezés a magyar adatvédelmi törvényben az etnikai hovatartozásra vonatkozó adatok büntetőeljárás keretében történő gyűjtésére nézve. Következésképpen az érzékeny adatok gyűjtésére vonatkozó általános elvek érvényesek, amint azokat a GDPR²⁸ és a magyar információs önrendelkezéssről szóló törvény²⁹ rendezi. Ez azt jelenti, hogy az etnikai hovatartozásról szóló adatokat nem lehet kezelni sem a rendőri intézkedések közben, sem a büntetőeljárás bármely más szakaszában. Ez kiegészítendő azzal, hogy a rendőrségről szóló törvény szerint bizonyos érzékeny adatok (faji eredet, vallási meggyőződés, szexuális magatartás és politikai vélemény) csak akkor kezelhetők, ha azok alapvető elemét képezik a bűncselekmény tényállásának (pl. egy etnikai közösség tagja ellen

²⁴ European network of legal experts in gender equality and non-discrimination: Country report, non-discrimination, Hungary (Reporting period 1 January 2017 – 31 December 2017), p. 116.

<https://www.equalitylaw.eu/downloads/4749-hungary-country-report-non-discrimination-2018-pdf-2-60-mb>

²⁵ https://www.egyenlobanasmod.hu/sites/default/files/tajekoztatok/infograf%202018_hun.pdf

²⁶ https://www.egyenlobanasmod.hu/sites/default/files/tajekoztatok/EBH_tajekoztato%202019_HU_w.pdf, p. 6.

²⁷ Committee on the Elimination of Racial Discrimination, Concluding observations on the combined eighteenth to twenty-fifth periodic reports of Hungary, UN Doc. CERD/C/HUN/CO/18-25, 6 June 2019, 8, 12.

²⁸ Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016

²⁹ 2011. évi CXII. törvény az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról

elkövetett erőszak, gyűlölet-bűncselekmény), vagy ha az eljárás alá vont személy írásban járul hozzá érzékeny adatai kezeléséhez.³⁰ Bár az érzékeny adatok gyűjtésére vonatkozó szabályozás alapvető célja az érintett célcsoport védelme, visszaélés esetén éppen ellentétes hatást is elérhet az etnikai adatok kezelésének hiánya, hiszen megnehezíti a diszkrimináció bizonyíthatóságát.

1.2. A büntető igazságszolgáltatási rendszer kontextusáról és a kutatási nehézségekről röviden

A kutató, aki a roma terheltekkel szembeni diszkriminációt vizsgálja a büntető igazságszolgáltatás rendszerében, különös kihívásokkal szembesül. Szemléletes ezzel kapcsolatban az egyik interjúnk. Az interjúalany, egy 33 éve praktizáló ügyvéd, kétségeinek adott hangot a jelen kutatásra vonatkozóan. Állítása szerint mivel ő maga nem tesz különbséget roma és nem roma ügyfelek között, arról sem tud nyilatkozni, hogy a bíróságon éri-e őket megkülönböztető bánásmód. Ugyanakkor azt elismerte, hogy általában véve jelen van a diszkrimináció és a rasszizmus jelensége Magyarországon, ami természetesen megjelenik a büntető igazságszolgáltatás rendszerében is (mondta mindezt úgy, hogy részletekbe nem kívánt bocsátkozni). A rendőri intézkedések kapcsán annak a véleményének adott hangot, hogy a kérdést a tágabb kontextusban érdemes szemlélni, ideértve a marginalizált csoport általános helyzetét az oktatástól a mélyszegénységig. Másfelől hangsúlyozta, hogy konkrét etnikai hovatartozásra vonatkozó adatok gyűjtése nélkül csak találgatásokba lehet bonyolódni. Éppen ezért az első lépésnek az adatgyűjtésnek kellene lennie, ez alapján egy szakértői problématerképnek kellene megszületnie, majd a problémák megoldását kellene azonosítani elsődlegesen az általános, társadalmi és gazdasági kérdésekre vonatkozóan.

Az adatvédelmi normák védelmi funkciója és a diszkrimináció mérhetőségének hiánya közötti feszültségről megkérdeztük a projekt keretében felkeresett interjúalanyokat. A romák képviselőjében fellépő jogvédők egyhangúan osztották a véleményt, miszerint jelentős kockázattal járna az etnikai hovatartozásra vonatkozó adatgyűjtés, és természetesen senki nem kötelezhető arra, hogy saját etnikai hovatartozását bevallja. Ha bizonyos büntetőjogi kategóriákban a roma terheltek felülreprezentáltságát mutatnák a statisztikák, az ráerősítene a szélsőjobboldali ideológiát valló szervezetek és közszereplők roma-ellenes retorikájára. Egy antidiszkriminációs perekben gyakorlott jogvédő interjúalany pedig annak a véleményének adott hangot, hogy etnikai hovatartozásra vonatkozó adatgyűjtés nélkül is lehet eredményesen eljárni, hiszen nem kell a hatóság által rögzített etnikai adatokra hivatkozni. Ezzel szemben a témáról folytatott, tudományos diskurzusban jelen van olyan vélemény, mely szerint az etnikai adatgyűjtés bevezetéséről szóló, 2009. évi, kisebbségi ombudsmani állásfoglalás³¹

³⁰ 1994. évi XXXIV. törvény a Rendőrségről, 90 § (3)

³¹ Dr. Kállai Ernő a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosa és Dr. Jóri András adatvédelmi biztos jelentése az etnikai adatok kezeléséről szóló vizsgálat megállapításairól, <http://www.kisebbségiombudsman>.

szellemiségében az igazoltatást fogantató rendőrnek külön jegyzőkönyvön kellene rögzíteni az igazoltatott személy percepcióalapú etnikai hovatartozását. Az így rögzített adatokat intézkedő rendőröként és rendőri szervként elérhetővé és elemezhetővé kellene tenni.³²

Az adatok hiánya nem az egyetlen nehézség volt, mellyel a kutatás során szembe kellett nézni. A kutatás eredményességére jelentős hátráltató hatást gyakorolt a hatóságok elzárkózása az együttműködéstől. A Magyar Helsinki Bizottságnak nem biztosítottak hozzáférést a központi szervek, az Országos Rendőrfőkapitányság, az Országos Bírói Hivatal, illetve a Legfőbb Ügyészség, így rendőrökkel, bírakkal, ügyészekkel nem tudtunk interjúkat készíteni.³³ Egyetlen bíró és ügyész vállalta, hogy válaszol a kérdéseinkre az anonimitás feltételével. Azzal próbáltuk korlátozott mértékben ellensúlyozni ezt a hiányosságot, hogy nemcsak védő ügyvédekkel és a roma közösség tagjaival beszélgettünk, hanem a roma közösség érdekeit képviselő szervezetekkel, szereplőkkel (pl. civil szervezetek képviselőivel, helyi emberi jogi aktivistákkal).

A Közép-Magyarországról származó ügyész interjúalany a „cigánybűnözés” káros fogalmának közbeszédben való megjelenéséről osztotta meg a véleményét. Szerinte szét kellene választani két megközelítést. A szélsőjobboldali nézetekben gyökerező felfogás, miszerint a romák biológiai alapon hajlamosak a bűnelkövetésre, rendkívül káros és elvetendő nézet. Ugyanakkor ettől teljes mértékben elkülönülő módon, kriminológiai és szociológiai alapon érdemes vizsgálni a bűnelkövetés és a romák marginalizált helyzete közötti összefüggéseket. Ezzel azonban objektív adatok alapján folytatott kutatással lenne érdemes foglalkozni.³⁴

Az ügyész meggyőződése szerint a bűncselekményeknek három típusa jellemző a szegénységben élő elkövetőkre, ami gyakran romákat jelent. A leggyakoribb bűncselekmény a zsebtolvajlás, azon belül is azok az esetek, amikor például egy vendéglőben a vendég a székre teríti a kabátját, és annak a zsebéből tűnnek el dolgok.

[hu/data/files/158627216.pdf](https://www.helsinki.hu/data/files/158627216.pdf)

³² Pap András László, *Rendészet és sokszínűség* (Dialog Campus, 2019.) p. 86.

³³ Különösen sajnálatos a hatóságok együttműködéstől való elzárkózása az eddigi szakmai együttműködésbeli pozitív tapasztalatok fényében. Az egyenlő bánásmód témájában is számos projekt keretében folytattunk korábban eredményes kutatásokat, szakmai képzéseket. Példákként lásd:

<https://www.helsinki.hu/kapacitasfejlesztes-gyulolet-buncselekmények-uldozese-erdekeben-2015-2016/>

<https://www.helsinki.hu/a-romak-torveny-elotti-egyenlosege-a-birosagi-eljarasokban-es-a-buntetes-vegrehajtasban-2010-2014/>

<https://www.helsinki.hu/antidiszkriminacios-treningek-rendorok-es-a-rendortiszti-foiskola-hallgatoi-szamara/>

A jelen projektben elküldött felkérésekre válaszként kapott, elutasító levelekben szereplő indokok a következők voltak. Sem az ügyészség, sem a bíróság nem vezet nyilvántartást a terhelt vagy a büntetőeljárás bármely más szereplőjének etnikai hovatartozásáról. Éppen ezért a büntető igazságszolgáltatás szereplői hiányában vannak „a releváns tapasztalatnak és tudásnak”, ami szükséges lenne a kutatásban való részvételhez. Az Országos Rendőrfőkapitányság válasza még homályosabb okokat tartalmazott. Eszerint a rendőrség törekszik arra, hogy megfeleljen a diszkrimináció tilalma követelményének, ezért az intézmény nem kíván részt venni a kutatásban.

³⁴ A témában figyelemre méltó kutatási eredményekért lásd: Kerezsi Klára - Gosztonyi Márton – Polák Attila: A roma és nem roma együttélés konfliktusai, kriminális vonatkozásai, 62/7-8 *Belügyi Szemle* (2014.), pp. 5-52.

A másik tipikus elkövetési magatartás a nyaklánc letépeése a tulajdonos nyakából, miközben elhaladnak mellette, majd elszaladnak. A harmadik típus pedig az áruházi lopás. Ezeket a bűncselekményeket súlyos szegénységben élő emberek követik el, romák és nem romák egyaránt. A mélyszegénység, az iskolázottság hiánya, az alkoholizmus és a designer drogok által gerjesztett agresszió meghatározó szerepet játszanak a fenti bűncselekmények elkövetőivé válásban. Másfelől nem valószínű, hogy a társadalom periferiáján élő személy fehér galléros bűnözővé váljon, miközben a gazdasági bűncselekmények sokkal nagyobb mértékben veszélyesek a társadalomra, mint a fenti három bűncselekménytípus. Ugyanakkor sokkal nagyobb esélye van azon bűncselekmények elkövetőinek arra, hogy elkapják a hatóságok, és elítéljék, a büntető igazságszolgáltatás szereplőinek pedig gyakran „elegé van” a szegénységben gyökerező elkövetés miatt visszatérő terheltekből. Az ügyész álláspontja szerint mindeközben a fehér galléros bűnözők, még ha az ügyük el is ér a vádemelés szakaszába, szabadon elsétálnak a hosszú ideig húzódó eljárásban sikeresen eljáró sztárügyvédeknek köszönhetően. Az pedig nyilvánvaló, hogy mind a szegénységből fakadó és a gazdasági bűncselekmények egy-egy tételnek számítanak a bűnügyi statisztikában, függetlenül az ügy feltárásába fektetett energiától.

Az interjúra anonimitás feltételével nyitott bíró érdekes példával szemléltette a büntető igazságszolgáltatásban dolgozók előítéletességét. Volt egy roma származású kollégája. A többi kollégája gyakran beszélt a roma bíró háta mögött az etnikai hovatartozásáról (különösen pályája elején), és neki kellett felszólalnia a védelmében. Véleménye szerint szükség lenne olyan képzésekre, melyek kifejezetten a büntető igazságszolgáltatásban jelenlévő diszkriminációról szólnak. Ezt alátámasztotta azal a tapasztalatával is, hogy „túl sokszor hall bírákat 'piszkos cigányoknak' nevezni roma embereket a tárgyalótermen kívül”.

Egyik büntetőigazságszolgáltatásban szereplő szakember sem tudott felidézni egyetlen hivatalos képzést sem, ahol az etnikai alapú diszkrimináció lett volna a téma. Az efféle képzések hiánya különös aggodalmat kelt a jelenlegi általános atmoszférában, melyet rasszizmus és idegengyűlölet terhel.³⁵ A megkérdezett

³⁵ Egy teljesen bizarr tendencia jelent meg Magyarországon 2015 óta, a romáknak már nemcsak etnikai hovatartozásuk miatt lehet tartaniuk a megkülönböztetéstől. A kormányzati média gyűlöletkeltő propagandájából adódóan, a romákat sötétebb bőrszínük miatt összetéveszthetik a külföldiekkel, migránsokkal, ami újabb alapja lehet a diszkriminációnak. A legutóbbi, nagy nyilvánosságot kapott eset 2019 augusztusában történt, amikor egy roma újságíró meg támadott két skinhead egy budapesti bevásárlóközpont előtt fényes nappal, miközben az áldozat a terhes feleségével várakozott. Az újságíró elmondása szerint a támadók azt kiabálták, „te mocskos arab bevándorló, takarodj a terhes feleségeddel együtt, csak arra vagytok képesek, hogy szaporodjatok”.

<https://dailynewshungary.com/people-attack-man-because-they-thought-he-was-arabic-immigrant/>

Ehhez a jelenséghez kapcsolódik egy Budapesten élő, 33 éves, roma interjúalanyunk egyik története is: 2017-ben fogyasztott egy pékárút a metró Szent Gellért téri bejáratához közel. Ahogy nézelődött, véletlenül pillantott a közelben álló két készenléti rendőrré. Pár másodperccel később már előtte álltak, és felszólították, hogy igazolja magát. Miután rákérdezett az igazoltatás okára, fokozott ellenőrzésre hivatkoztak. Ezt követően viszont részletekbe bocsátkozva mondták el neki, hogy azért igazoltatják, mert migránsnak hitték. Erre az interjúalanyunk rákérdezett, ebben az esetben miért magyarul beszélnek hozzá, és miért gondolták, hogy migráns. A rendőrök válasza szerint azért, mert sötétebb a bőre az átlagnál. Hozzáfügték, ne haragudjon rájuk, „fentről jövő utasításnak” tesznek eleget, minden sötét vagy sötétebb bőrű embert igazoltatniuk kell.

roma jogvédők és civil aktivisták szerint az eseti jellegű, egynapos képzésektől kevés eredményt lehet remélni a hosszú távú és érdemi változás szempontjából. Már az alapképzésekben szisztematikusan kellene megjelennie a hátrányos helyzetű emberekkel való bánásmód kérdésének, a vonatkozó készségeket pedig az érintett csoportok képviselői és tagjai, valamint szociológus, kriminológus szakemberek bevonásával létrehozott programok keretében kellene fejleszteni szituációs és kommunikációs gyakorlatokkal. A romák kapcsán a következőképp fogalmazott egy roma egyetemista interjúalany: „nem tudom mennyire tud hatékony lenni, ha valakit évente, félévente bemennek érzékenyíteni, közben az év 365 napján azt mondják neki, hogy bűnözők, megátalkodottak vagyunk”.

Miközben a társadalom egészében jelenlévő előítéletek megjelennek a büntető igazságszolgáltatás szereplői körében és előfordul, hogy meghatározzák a büntetőeljárás menetét és kimenetelét, a fent összefoglalt kutatási akadályok gátat vetnek a törekvésnek, hogy átfogó képet lehessen alkotni a diszkrimináció mélységéről és gyakoriságáról. Következésképp arra vállalkozunk, hogy az interjúk nyomán rendelkezésünkre álló információk alapján gazdagítsuk a témában zajló diskurzust.

2.

A rendőrség és a romák

2.1. Normatív keretek

A rendőrség csak akkor igazoltathat, ha azt a közrend, a közbiztonság védelme érdekében kell tennie, bűnmegelőzési vagy bűnüldözési célból, a tartózkodás jogszerűségének megállapítása céljából, közlekedésrendészeti ellenőrzés során (amikor is az eljáró rendőr jogszerűen igazoltathatja a jármű vezetőjét akkor is, ha jogellenes magatartás elkövetésének gyanúja egyáltalán nem áll fenn), továbbá az igazoltatott vagy más természetes, illetve jogi személy és egyéb szervezet jogainak védelme érdekében.³⁶ A rendőrségről szóló törvény vonatkozó rendelkezésében szereplő absztrakt indokok nem nyújtanak részletes iránymutatást az igazoltatás szükségességére nézve, ami elősegítheti az etnikai alapú profilalkotást is.³⁷

Ha a rendőri intézkedések értékeléséről van szó, a rendőrségi törvény az arányosság szokásos alapelveire utal: a rendőri intézkedés nem okozhat olyan hátrányt, mely nyilvánvalóan nem áll arányban az intézkedés törvényes céljával. *„Több lehetséges és alkalmas rendőri intézkedés, illetőleg kényszerítő eszköz közül azt kell választani, amely az eredményesség biztosítása mellett az intézkedéssel érintettre a legkisebb korlátozással, sérüléssel vagy károkozással jár.”*³⁸ Minthogy az igazoltatás a legkevésbé jogkorlátozó eszköz, az arányosság követelménye nem zárja ki az alkalmazását, ha az jogszerű.

A rendőri szerv vezetője fokozott ellenőrzést rendelhet el a bűncselekmény elkövetőjének elfogása és előállítása, vagy a közbiztonságot veszélyeztető cselekmény vagy esemény megelőzése, megakadályozása érdekében. Ilyen esetben a meghatározott nyilvános helyen vagy a közterület kijelölt részén az oda belépőket vagy ott tartózkodókat igazoltatni lehet.³⁹ Ekkor tehát az eljáró rendőröknek nem kell egyéni körülményeket mérlegelniük, a parancsban kijelölt területen belül mindenkit igazoltathatnak további indok nélkül. Bár a fokozott ellenőrzésnek egy rendkívüli intézkedésnek kellene lennie, előfordult, hogy két és fél éven keresztül állt az ország teljes területe fokozott ellenőrzés hatálya alatt.⁴⁰ Ez az intézkedés korlátlan lehetőséget nyújt a rendőrségnek, hogy bármely különös ok nélkül bárkit igazoltathassanak.

A rendőrség csak a szükséges ideig korlátozhatja a személyi szabadságot, de legfeljebb 8 órán át. Ha az előállítás célja még nem valósult meg, indokolt esetben ezt az időtartamot a rendőri szerv vezetője egy alkalommal 4 órával meghosszabbíthatja. Az előállítottat szóban vagy írásban az előállítás okáról tájékoztatni kell, és az

³⁶ 1994. évi XXXIV. törvény a Rendőrségről, 29 § (1) a)

³⁷ Tóth Balázs, Az etnikai profilalkotás a bűnmegelőzésben és a bűnüldözésben (Doktori értekezés tézisei), Miskolc 2011, p. 21. http://www.uni-miskolc.hu/~wwwdeak/tothb_tezis.pdf

³⁸ 1994. évi XXXIV. törvény a Rendőrségről, 15 §

³⁹ 1994. évi XXXIV. törvény a Rendőrségről, 30 §

⁴⁰ <https://www.helsinki.hu/a-helsinki-bizottsag-ketharmados-gyozelmet-aratott/>

előállítás időtartamáról részére igazolást kell kiállítani.⁴¹ Az előállítást végrehajtó rendőr jelentést köteles írni. Az elfogás és előállítás végrehajtása esetén a rendőr szolgálati előjárója haladéktalanul, de legkésőbb az intézkedésről történő beszámoltatásig köteles vizsgálni az intézkedés jogszerűségét, szakszerűségét és arányosságát.⁴²

A rendőri intézkedésekre vonatkozó szabályok kapcsán a büntető igazságszolgáltatás szereplői, mint interjúalanyok, felhívták arra a figyelmet, hogy nemcsak az eljárási, de az anyagi jogi keretekre is érdemes kitérni. A magyar Büntető Törvénykönyv egyes rendelkezései lehetővé teszik a kiszolgáltatott emberek kriminalizálását, ideértve a romákat is. Például sok roma foglalkozik kidobott, régi bútorok, elektromos készülékek gyűjtésével („lomizással”). Ez a cselekmény bűncselekmény 2012-től („a hulladékgazdálkodás rendjének megsértése”), ami három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.⁴³ Az ehhez hasonló anyagi jogi rendelkezések (mint például a rőzsegyűjtést is lefedő szabálysértési rendelkezés⁴⁴) intézkedésre jogosítják a rendőri szervet olyan magatartás esetében, amiből teljességgel hiányzik a társadalomra való veszélyesség. Az egyik ügyvéd interjúalany számolt be egy releváns ügyéről. Egy roma házaspárt állítottak elő, mert volt náluk 38 ólom akkumulátor, melyeket erdő szélén és ahhoz hasonló helyekről gyűjtöttek össze, és leadásra vittek. Hasonló esetet mesélt el a bíró interjúalany. Évtizedek óta áll ismeretségben egy közeli kisvárosban élő, roma családdal, akiknek rendszeresen adnak oda kinőtt ruhákat, egyéb már nem használt dolgokat. Cserébe ők adnak vessző seprőt, fonott kosarat, amit ők készítenek. Egy alkalommal, emlékei szerint 2013-ban, amikor felkeresték, egy nagyobb adag használt tárgyat adtak oda nekik. Később szomorúan hívta fel a roma családanya, hogy hazafelé megállították őket a rendőrök, az autójukat kipakoltatták, és megbírságolták őket 30.000 forintra. Az ezekhez hasonló esetekben a társadalomra való veszélyesség helyett sokkal inkább lehet hasznos tevékenységről beszélni, hiszen vagy arról volt szó, hogy a veszélyes hulladékot gyűjtötték össze, vagy az átadó szándékának megfelelően vettek át használt tárgyat újrahasznosítás céljával.

2.2. Bizalom, a rendőrség és a roma közösség tagjai közötti viszony

2011-ben a kisebbségi ombudsman a következőképpen nyilatkozott az intézményes diszkriminációról: *„Az intézményes diszkrimináció nem feltétlenül tudatosan diszkriminatív eljárásból vagy gondolkodásmódból ered, hanem olyan intézményi működési módból, intézményi kultúrából, amely nem veszi figyelembe a társadalom gyenge érdekérvényesítő képességgel rendelkező tagjainak helyzetét,*

⁴¹ 1994. évi XXXIV. törvény a Rendőrségről, 33 § (3)-(4)

⁴² 30/2011. (IX.22.) BM rendelet a rendőrség szolgálati szabályzatáról, 28 § (7)-(8)

⁴³ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről 248. §

⁴⁴ 2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszeréről 243. §

szempontjait. Az intézményi működés [...] eszköztelensége is kiélezheti az intézményes diszkriminációt.”⁴⁵ Egy roma jogvédő interjúalany tekintett vissza a rendszerváltás idejére megemlítve, hogy a rendőrség volt az első állami szerv, melyről ki lehetett és kellett jelenteni, hogy átfűtötte az intézményes rasszizmus. Ez nem azt jelentette, hogy minden egyes rendőr velejéig rasszista, hanem hogy a rendszer olyan kultúrával, mechanizmusokkal és jellegzetességekkel működik, amelyek alapvető hatást gyakorolnak a benne dolgozó emberekre.

A rendőrség előítéletet tükröző kommunikációja vagy intézkedése (illetve az intézkedés elmaradása) aláaknázza az érintett társadalmi csoport tagjainak hatóságokba vetett bizalmát. Bár a hatóságokba vetett bizalom összetett társadalomtudományi kérdésének elmélyült elemzését nem célozta a jelen kutatás,⁴⁶ az enélkül is kijelenthető, hogy a bizalom hiányát sugallták a jelen kutatás keretében készített interjúk. Például a Tiszavasváriban élő interjúalanyok kifejezetten azt a meggyőződésüket osztották meg, hogy a rendőrség nem cselekszik, amikor az áldozat roma származású. A roma interjúalanyok beszámolója szerint előfordult, hogy a rendőrségen egy ellopott kerékpár kapcsán csak annyit mondtak a roma bejelentőnek, hogy „lopja vissza”, vagy testi sértés esetén, hogy „intézzétek el ezt magatok között”, vagy hogy „eggyel kevesebb roma, mit számít az”.

A hanyag és közönyös viselkedés bizalmatlansághoz vezet. Erre a problémára tért ki a Bagázssal⁴⁷ együttműködő jogász is, aki szerint a roma lakosok attól tartanak, hogy ha bejelentik valakinek az erőszakos magatartását, nemcsak, hogy a rendőrséget nem érdekelné a feljelentés, de még az érintett elkövető is megtorolná azt, a rendőrség pedig továbbra is tétlen maradna. A telepen élő romák el sem indulnak nélkülük a rendőrségre, mert azt mondják, intézkedés nélkül elküldik őket. Elmesélt egy ügyet a rendőri intézkedések elmulasztása kapcsán. 2018-ban feljelentést tettek kiskorú bántalmazása és nemi erőszak miatt. A rendőrök bevitték a 14 éves lányt a rendőrségre az őt ugyancsak bántalmazó anyjával együtt, akivel szemben szintén feljelentést tettek. Kihallgatták, majd elengedték a lányt, már ott volt az alkoholista apja, aki a hazafelé vezető úton végig bántalmazta. A rendőrség nem tett semmit. Egy másik gyermekbántalmazási ügyben hiába tettek feljelentést, csak akkor lépett a rendőrség, amikor a sajtóval „fenyegetőztek”. A gyerekeket ideiglenes hatállyal kiemelték a családból. Kértek már kifejezetten gyerekbarát meghall-

⁴⁵ A nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának állásfoglalása a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási és Roma Stratégia című tervezetről. <http://www.kisebbségiombudsman.hu/hir-702-nemzeti-es-etnikai-kisebbségi-jogok.html>

⁴⁶ A kérdéshez kapcsolódó kutatási eredményekért lásd: Boda Zsolt – Medve-Bálint Gergő How perceptions and personal contact matter: 'The individual-level determinants of trust in police in Hungary' Policing and Society 27/7 (2015) pp. 732-749.

⁴⁷ A Bagázs egy Bagon és Dányon működő egyesület, A telepeken élő romákat fejlesztik annak érdekében, hogy képesek legyenek megfogalmazni és lépéseket tenni céljaik eléréséért. Emellett érzékenyítik a többségi társadalom tagjait, hogy befogadóbbá és elfogadóbbá váljanak.

<https://bagazs.org/a-bagazsrol/>

gatást pszichológus jelenlétében. A kérésnek eleget nem téve, a gyermeket meghallgató rendőr kinevette, és figyelmeztette, vigyázzon, mit mond, mert az apját sok évre börtönbe zárhatják. Az esetekről beszámoló interjúalanyunk úgy véli, ha mindez egy nem roma családdal történik, egészen másképp cselekszik a rendőrség.

A TASZ Egyenlőség-projekt vezetője egy gyöngyöspatai, szélsőjobboldali felvonulásokkal kapcsolatos közérdekű perről mesélte el, hogy a rendőr tanúk közül többen tettek előítéletes megjegyzéseket a romákkal szemben a perbeli meghallgatásokon. Az egyik Budapesten praktizáló, és az anonimitás feltételével interjút adó ügyvéd, aki korábban a rendőrség kötelékében dolgozott, megjegyezte, hogy még a bűncselekmény helyszínén intézkedő rendőrök is másképp beszélnek a roma és a nem roma emberekkel. Egy másik ügyvéd interjúalany a jelen tanulmány tervezetéről folytatott levelezésben említette, hogy döbbenetes napi szinten szembesülnie a rasszista nézetek nyílt megnyilvánulásával. Egy büntetés-végrehajtási intézetben frissen szerzett élményét osztotta meg. A koronavírus miatt arcmaszkot viselő, civil ruhás rendőrt látott kilépni a beszélőből, akinek a maszkját a szélsőjobboldali szervezet, a Betyársereg szimbóluma „díszítette”. Az előítéletes viszony még inkább jellemző a kisebb településeken, ahol a hatóságok pontosan ismernek minden roma lakost. Még a rendőrörsökön is (és sokszor az ügyvéd jelenlétében) mindennapi jelenség, hogy a rendőrök lekicsinylő megjegyzéseket tesznek a roma terheltekre (például az olyan megjegyzéseket, mint “büdös gyökér”, kötőszóként használják) anélkül, hogy tudatában lennének ennek, hiszen annyira általános ez a fajta magatartás.

A rendőrségbe vetett bizalom szempontjából nyilvánvaló drámai hatást gyakoroltak a romák ellen elkövetett sorozatgyilkosság nyomozásában elkövetett hibák és mulasztások. 2008-2009-ben kilenc helyszínen hajtottak végre fegyveres támadást romák otthonai ellen. A bűncselekmény-sorozat következtében hat ember, köztük egy gyermek meghalt, öten súlyosan megsérültek. A TASZ munkatársa szerint Magyarországon mind a titkosszolgálatot, mind pedig a rendőrséget felkészületlenül érte egy ilyen fokon szervezett és súlyos bűncselekménysorozat. Hosszú időbe telt, mire egyáltalán rájöttek, hogy összefüggés van a támadások között. A titkosszolgálatnál rengeteg információ volt, amit nem adtak át a rendőrségnek, a rendőrségi mulasztásoknak pedig mintapéldája volt a 2009-es tatárszentgyörgyi eset, ahol nem biztosították a helyszínt, tüzesetnek vélték egy fegyverrel elkövetett gyilkosságot, bizonyítékokat tettek tönkre.

A szélsőjobboldali, romaellenes felvonulásokon tapasztalható rendőrségi passzivitásra eklatáns példa a 2012-es devecseri demonstráció ügye. A Jobbik és más szélsőjobboldali szervezetek „Élni és élni hagyni” címmel szervezték a tüntetést. A tüntetésen felszólalók többek között azt mondták, hogy a cigányok genetikailag kódolva vannak a bűnözésre, és etnikai háborút vizionáltak. A

tömeg cigánybűnözésről és a cigányok meggyilkolásáról skandált. A tüntetésen elhangzó, romaellenes beszédek követően a 4-500 résztvevő a település romák lakta utcáiba vonult, rasszista jelszavakat skandáltak, majd köveket, betondarabokat és vizespalackokat dobáltak romák felé. Az egyik udvarban valaki megsérült egy bedobott betondarabtól. A rendőrség a bűncselekményre uszító beszédek, a megfélemlítő skandalás és a fizikai erőszak ellenére nem oszlatta fel a tüntetést, a gyűlöletbeszédek miatt senkit nem vontak felelősségre, a fizikai támadás miatt pedig csupán egy személy ellen emeltek vádat. A rendőri tétlenség ellen tett panaszt a Magyar Helsinki Bizottság két roma ügyfele. A magyar bíróságok azonban minden tekintetben kifogástalannak találták a rendőrség munkáját, ezért a panaszosok az Emberi Jogok Európai Bíróságához fordultak.

A strasbourgi Bíróság szerint a magyar hatóságok megsértették a panaszosok magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jogát. A magyar hatóságok nyomozása nem volt elég alapos és széleskörű. A nyomozás annyira felületes volt, hogy egy nyíltan rasszista tüntetés, amelyen erőszakos esetek is történtek, gyakorlatilag jogi következmény nélkül maradt. Hibáztak a magyar hatóságok, amikor a tüntetésen elhangzott beszédek a szólásszabadság által védett kijelentéseknek tekintették.

A Bíróság szerint a közvélemény a rendőrség felületes eljárását úgy érezkelhette, mintha az állam jogszerűnek tartaná vagy eltűrné a cigányok megfélemlítését. A Bíróság felhívta arra is a figyelmet, hogy nem maradhatnak következmények nélkül egy rasszista eseményen elhangzó, etnikai háborúra hívó felszólalások egy olyan időszakban, amikor a paramilitáris szervezetek felvonulásai egyébként is „széleskörű, koordinált megfélemlítés” formáját öltötték. A kérelmezők a nyomozás hibái miatt nem részesültek a jog által biztosítandó hatékony védelemben, vagyis nem bízhattak abban, hogy ha ellenük elkövetett bűncselekmény gyanúja merül fel, a rendőrség alaposan kivizsgálja az ügyet.⁴⁸

A panaszosok a kutatás keretében végzett interjúkon megosztották az eljárás során szerzett tapasztalataikat. Áldozathibáztató magatartásról számoltak be. A rendőri mulasztást vizsgáló rendőr következetesen utalt arra, hogy meg kellett volna húzniuk magukat, el kellett volna bújniuk, nem kellett volna videózniuk az eseményeket. Hasonló megközelítésre épült a demonstrációt megelőző rendőrségi kommunikáció is. A megyei és helyi rendőrkapitányságról is azt a kérést és tanácsot kapták, hogy a tüntetés napjára húzódjanak be a házaikba, ne mutatkozzanak az udvaron, az utcán, vagy utazzanak el valahová. A helyi romák a panaszosokkal együtt természetesen felháborítónak tartották, hogy nekik kelljen elbújniuk, miközben őket célozzák a szélsőjobboldali tüntetők.

A szélsőjobboldali demonstrációk helyszínén mutatkozó rendőri passzivitás jelensége

⁴⁸ Király és Dömötör kontra Magyarország, Ítélet, 10851/13, 2017. jan. 17.

nem szűnt meg a strasbourgi Bíróság elmarasztaló ítéletével, az jelenleg is komoly probléma a roma közösség hatóságba vetett bizalma szempontjából is. A koronavírus idején, 2020. május 28-án tartott demonstrációt a Mi Hazánk Mozgalom más szélsőjobboldali szervezetekkel. A Deák téri gyilkosságra (melynek elkövetője egyes források szerint roma volt) adott reakció volt az Országos Roma Önkormányzat székházától a Deák térig tartó vonulás, mely eseményt a pandémiához kapcsolódó korlátozások miatti tilalom ellenére tartottak meg. A demonstráción több száz ember vett részt, pirotechnikai eszközöket használtak, és rasszista beszédek hangzottak el. A szónokok többek között arról beszéltek, hogy a cigányok eleve bűnözőnek születtek, degeneráltak, és itt az ideje, hogy a szélsőjobboldali szervezetek kezükbe vegyék az irányítást. A rendőrség a kijárási korlátozások okán igazoltatott egyes résztvevőket, azonban a több szempontból jogellenes tüntetést nem oszlatták fel.⁴⁹

Az egyént megillető jogok ismerete és az önérdékérvényesítés a büntetőeljárásban is döntő jelentőségű. Az egyik roma interjúalany, amikor terheltként ült egy rendőri kihallgatáson, végighallgatta, ahogy a jelenlévő rendőrök diszkriminatív megjegyzéseket tettek a romákról, a felettesük viszont nem szóról szóra jegyezte fel a kijelentéseiket. Ő ragaszkodott hozzá, hogy pontosan rögzítsék a megnyilvánulásait, máskülönben nem írja alá a jegyzőkönyvet. Végül a felettes lejegyezte mindent. Kérdés, hogy a kevésbé tudatos és magabiztos roma terhelték képesek-e hasonlóan határozottan fellépni, és végül mennyiben tükrözi a jegyzőkönyv a valóságban zajló beszélgetést.

Az egyik ügyvéd gyakorlatában előfordult, hogy miközben felolvasták a rendőrség által rögzített jegyzőkönyvet a tárgyaláson, észlelte, hogy az ügyfele nem nyilatkozhatott a jegyzőkönyvben szereplő módon, mert nem rendelkezett azzal a szókinccsel, ami a dokumentumban szerepelt. A terhelt nem is értette a tárgyalóteremben felolvasott mondatokat. Ennek ellenére, amikor a bíró észlelte ezt, csak arról kérdezte, hogy a jegyzőkönyvön szereplő aláírás az övé-e, és ennyivel le is tudta a jegyzőkönyv hitelességének ellenőrzését.

A fenti, rendőrséggel kapcsolatos, negatív tapasztalatok mellett az interjúalanyok osztottak meg pozitív észrevételeket is. A Bagázs munkatársa szerint a rendőrségi nyomozók munkája és kommunikációja kapcsán vannak nagyon jó tapasztalataik is, melyek érzékenységet és tisztességes eljárást tükröznek. Tapasztalatai szerint a járőrök szintjén mutatkoznak elsősorban problémák. Egy roma interjúalany a földrajzi különbségekre is felhívta a figyelmet, miszerint Budapesten kevésbé érzékelhető a vidéki településeken jellemző, rendőrök és romák közötti feszültség, mivel a főváros sokszínű, jól képzett és sokszor progresszív szemléletű rendőrök járnak el. A pécsi rendőrség kapcsán is hallottunk jó tapasztalatokat.

⁴⁹ <https://magyarnarancs.hu/belpol/onbiraskodasra-buzditottak-a-deak-teri-gyilkosság-miatt-szervezett-rasszista-demonstracion-130239>

talatokról. A Baranya megyében élő jogvédő beszélt egy nem roma alezrederől, aki elhivatottan járja a helyi iskolákat, közösségeket, igyekszik rávenni a roma fiatalokat, hogy álljanak a rendőrség kötelékébe, és tanácsokat is ad. Közös álláspont volt, hogy a rendőri vezetők attitűdje jelentős hatást gyakorol a beosztottak hozzáállására.

A roma fiatalok rendőrségi toborzása és beilleszkedése témájában tanulságos észrevételeket tettek az interjúalanyok. Többen nyilatkoztak úgy, hogy a roma rendőrök szigorúbbak, mint nem roma társaik. Nehéz beilleszkedniük, a megfelelési kényszer és a roma közösség más tagjaitól való elhatárolódásuk meghatározhatja keményebb fellépésüket. Egy roma interjúalany szerint többet kell felmutatniuk a megfelelésért. Egy másik roma megkérdezett egy gyalogosátkelőn történt esetet idézett fel, amikor az őt megbírságoló roma rendőr a következőképp nyilatkozott: „Azt hiszed, azért, mert én is cigány vagyok, neked már meg lesz engedve minden? Te vagy az alja, tagadd le, hogy cigány vagy.” Egy jogvédő szerint ez egy bonyolult szociálpszichológiai kérdés, a roma rendőr „kikeveredett a telepről”, ő megcsinálta, és előfordul, hogy attól függetlenül, hogy szegény sorból származik és roma, de már rendőri, hatósági szerepkörben van, kevésbé veszi figyelembe az eljárás alá vont személy hátterét. Jobban fókuszál arra, hogy érdemes vagy értelmetlen, “bezzeg én megcsináltam, akkor neked is meg kell tudnod csinálni”.

Egymásikromajogvédő szerint a roma származású rendőrökre a testületen belül ugyanolyan rasszizmus nehezedik, mintha kívül lennének. A nem roma rendőrök ugyanolyan kíméletlenül rasszisták a kollégáikkal, ha azok romák. Ez megnyilvánul az érintkezésekben. Előfordul, hogy egy roma rendőr jelenlétében a nem roma rendőrök cigányoznak, cigány-vicceket mesélnek, illetve az elmúlt évtizedekben több alkalommal derült ki, hogy a rendőrség belső levelezésén rasszista párbeszédet folytattak. Ugyanakkor számos érv hangozott el, ami a roma származású rendőrök számának növelése mellett szól, és alapvetően az ezt támogató vélemények domináltak.

Egy roma interjúalany szerint, ha egy „normális gondolkodású”, cigány rendőr menne ki szolgálatban egy kisebb „csetepatéhoz”, lehet, hogy elejét is venné egy hivatalos rendőrségi ügynek, mert néhány mondattal el tudná csitítani a konfliktusba keveredetteket.⁵⁰ Az ugyanakkor a roma fiatalok rendőrségi sorozásának eredményessége szempontjából is alapvető feltétel, hogy megfelelő ösztöndíj- és fizetési rendszer társuljon a hivatáshoz. Egy két roma fiatal beilleszkedését segítő interjúalanyunk beszélt arról, hogy nagy teher nehezedik rájuk amiatt, hogy a csekély fizetés mellett a más településre rendelt fiataloknak nincs lehetőségük szállást fizetni, így kimerülten ingáznak a hosszú szolgálatokkal végezve. Segíthetne a beilleszkedési nehézségekben, ha egy helyre több roma származású fi-

⁵⁰ A rendőrségnek a közösség roma tagjaival való szorosabb kötődésével kapcsolatban a bíró interjúalany idézett fel egy kelet-magyarországi településhez kapcsolódó, rendszerváltás előtti történetet. A falu közösségének egy bikatenyésztéssel foglalkozó, roma tagját rendszeresen keresték fel a hatóságok, ha a környéken bűncselekmény történt. „Mindenkiről mindent tudott, a fülén fogva hozta az elkövetőt.”

atalt rendelnének, így nagyobb biztonságban éreznék magukat a rendőrségen belül mutatkozó előítéletességgel szemben.

2.3. Etnikai profilalkotás, bírságolás

A profilalkotás a bűnüldözésben elfogadott eszköz a lehetséges elkövető személyiség-típusának, személyiségképének megalkotására, hogy a nyomozó hatóság a rendelkezésre álló hiányos információk alapján a hatékonyabb bűnüldözés érdekében leszűkíthesse a potenciális bűnelkövetők körét. Ehhez képest az etnikai profilalkotás az etnikai vagy faji hovatartozás ismérvein alapuló kiválasztással jár, ami a rendészeti gyakorlatban azt jelenti, hogy az intézkedő rendőrök külső jegyek alapján határozzák meg, kit igazoltatnak, kit vesznek őrizetbe, illetve kivel szemben alkalmaznak valamilyen egyéb intézkedést. A módszer összefüggést feltételez bizonyos tulajdonságok és bizonyos bűncselekmények elkövetése között, tehát azt vélelmezi, hogy meghatározott társadalmi csoporthoz tartozó személyek nagyobb valószínűséggel követnek el bizonyos típusú bűncselekményeket.⁵¹

Az etnikai profilalkotás gyakorlata, az előítéletes rendőri attitűd jogkorlátozó megnyilvánulásai és a rendszeres, diszkriminatív bírságolás tovább mélyítik a romák bizalomhiányát. A Szabálysértési munkacsoport⁵² tapasztalatai szerint nem egyedülálló jelenség mélyszegény kistérségek nagy számban romák által lakott településein, hogy a rendőrség a rendfenntartás és megfélemlítés eszközeként alkalmazza a szabálysértési bírságolást. Naponta akár többször kivonulnak a cigányok által lakott utcákba, vagy szegregált településrészekbe, és végigbírságolják az ottlakókat kerékpáros és gyalogos közlekedési, valamint köztisztasági szabálysértésekért. Magyarországon a következő, elmúlt tíz évben folytatott kutatások vonatkoznak a jelenségre:

1) A 2007-es STEPSS projektben ('Strategies for Effective Police Stop and Search' prog-ram az igazoltatási gyakorlat reformjáért) végzett kutatás hat hónapon keresztül gyűjtött (percepción alapuló) etnikai adatok elemzése kapcsán jutott arra a következtetésre, hogy az igazoltatások aránytalanul érintik a magyarországi romákat. *„Míg a romák aránya az összlakosságon belül 6 és 8 százalék között van, [a vizsgált mintában] a rendőrök által romaként azonosított személyek az igazoltatottak 22%-át tették ki.*

A kutatás megcáfolta azt az aránytalanság igazolására gyakran felhozott és racionálisnak látszó érvet is, hogy mivel a romák felül vannak reprezentálva a bűnelkövetők között, gyakoribb igazoltatásuk objektíve indokolható. A kutatási eredmények ugyanis azt bizonyították, hogy

⁵¹ Tóth Balázs, Az etnikai profilalkotás a bűnmegelőzésben és a bűnüldözésben (Doktori értekezés), Miskolc 2011, pp. 10-12. https://www.uni-miskolc.hu/~wwwdeak/tothb_ert.pdf

⁵² <https://szabalysertes.hu>

nincs különbség a romák és a nem romák igazoltatásának eredményessége között. A három helyszínen összesítve a romákat érintő igazoltatások 22%-át és a nem romákat érintő igazoltatások 21%-át követi valamilyen további rendőri intézkedés. A bűncselekmény gyanúja miatt indított igazoltatások esetén pedig a nem romákkal szemben foganatosított intézkedések szignifikánsan hatékonyabbak. Esetükben ugyanis az igazoltatások 76%-át követi intézkedés (szabálysértési feljelentés, helyszíni bírság, elfogás vagy előállítás), szemben a romák ilyen okból foganatosított igazoltatásával, ahol a találati arány csak 63%-os. Levonható tehát az a következtetés, hogy a romák gyakoribb igazoltatásának hatékonyságával kapcsolatos vélekedések nem tekinthetők megalapozottnak.”⁵³

2) A Rimóc ügyben⁵⁴ 150 szabálysértési eljárást vizsgált az Egyenlő Bánásmód Hatóság. 2011 júliusában a rimóci jegyző észlelte, hogy 19-ből 18 helyszíni bírságot roma lakosokra vetett ki a rendőrség amiatt, hogy bizonyos kötelező kellékek nem voltak felszerelve a kerékpárjaikra (mint például az első és hátsó lámpa, illetve a csengő). A bírságok összege 3.000 és 20.000 forint közé esett, ami magas összeg egy csekély bevételű család költségvetéséhez képest. A jegyző arra jutott, hogy a rendőrség célba vette a romákat, épp ezért értesítette az Egyenlő Bánásmód Hatóságot. Ennek eredményeként a Hatóság hivatalból vizsgálatot indított a Nógrád Megyei Rendőrfőkapitányság ellen, hogy kiderítse, a rendőrség bírságolási gyakorlata megvalósítja-e a bőrszín és etnikai hovatartozás miatti közvetlen diszkriminációt a romákkal szemben. A Magyar Helsinki Bizottság közérdekű igényérvényesítő szervezetként lépett fel.⁵⁵ Az eljárás során a Hatóság meghallgatta a jegyzőt, a bírságot kiszabó rendőrök felettesét, a helyi rendőrkapitányt és a megyei rendőrfőkapitányt. A rendőrség eljáró tagjai tagadták, hogy etnikai alapú előítélet húzódna a bírságolási gyakorlatuk mögött.

Az EBH a bekért adatok alapján megállapította, hogy 2011 első kilenc hónapjában 36 esetben Rimócon bírságot szabott ki a rendőrség a kötelező kerékpár-kellékek hiánya miatt. A Magyar Helsinki Bizottság derítette fel (a régióban jellemző roma nevek, és a falu szegregátumába eső lakó- és tartózkodási helyek alapján), hogy míg a romák a falu lakosságának 25%-át tették ki, a kiszabott 36 bírságból 35 őket sújtotta. A helyszíni vizsgálat és egyéb felderítési eszközök (például a használt kerékpár-hirdetések átfésülése) arra mutattak, hogy az érintett területen a legtöbb használatban lévő kerékpár felszereltsége nem felel meg az előírásoknak, tehát teljesen valószínűtlen, hogy csak roma lakosok követték el a szabálysértést.

2012 április 26-án megegyezéssel zárult az eljárás. A Nógrád Megyei Rendőrfőka-

⁵³ Kádár András Kristóf – Körner Júlia – Moldova Zsófia – Tóth Balázs: Szigorúan ellenőrzött iratok. A magyar igazoltatási gyakorlat hatékonyságáról és etnikai aspektusairól. Magyar Helsinki Bizottság, Budapest, 2007. p. 42. https://helsinki.hu/wp-content/uploads/MHB_STEPSS_HU.pdf

⁵⁴ http://www.equineteurope.org/IMG/pdf/equal_treatment_authority_hungary_-_rimoc_case_presentation_08.11.2018.pdf

⁵⁵ <https://www.helsinki.hu/en/practice-of-racial-profiling-against-the-roma-community-is-acknowledged-by-the-police/>

pitány elismerte, hogy az intézkedések aránytalanul érinthették a roma közösséget, ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a rendőrség nem tudta ellenőrizni az érintett rendőri egységek tevékenységének diszkriminatív vonatkozásait, minthogy nem kezelhették a megbírságolt személyek etnikai hovatartozására vonatkozó adatokat. Vállalták, hogy 20 rendőrt küldenek el egy 3 napos antidiszkriminációs képzésre, felajánlották, hogy a helyi közösség tagjait ingyenesen ellátják a szükséges kerékpár-tartozékokkal. Másfelől vállalták, hogy két éven keresztül szolgáltatnak szükséges adatokat ahhoz, hogy ellenőrizhető legyen, folytatódik-e az aránytalan bírságolás.⁵⁶

3) A Független Rendészeti Panasztestület is folytatott hasonló vizsgálatokat, melyek során megállapították, hogy ugyanezen régióban bizonyos bírságokat szinte kizárólag a roma lakosokra szabnak ki.⁵⁷

4) A Roma Sajtóközpont arra jutott egy 2014. évi kutatásában, melyet 50 faluban romákkal szemben lefolytatott 140 szabálysértési eljárás elemzésére alapoztak, hogy a helyszíni bírságok még az egészen csekély súlyú szabálysértések (mint például a köpködés, a kerékpározás a kormányt egy kézzel fogva, átkelés az úton, ahol nincs felfestve gyalogátkelőhely) esetén is jelentős összegűek.⁵⁸ A Roma Sajtóközpont és az Index egy rövid illusztratív videót is készített 2014-ben, mely arról tanúskodik, hogy egy nem roma nőt nem bírságoltak meg ugyanazért a szabálysértésért (ugyanazzal a kerékpárral közlekedett, melyen nem volt lámpa és csengő), amiért egy roma társát megbírságolták.⁵⁹

5) Több hazai akadémiai publikáció is megjelent az etnikai profilalkotás témájában.⁶⁰

A fenti kutatások eredményeire és a hozzájuk rendszeresen beérkező panaszokra reagálva, hat civil szervezet kezdeményezte egy civilek és rendőrség közötti munkacsoport felállítását az etnikai profilalkotás elleni fellépés céljával 2014-ben.⁶¹ Az Országos Rendőrfőkapitány azonban elutasította a megkeresésben szereplő javaslatot arra hivatkozva, hogy az etnikai profilalkotás nincs jelen a magyar rendőrség

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ 107/2011 (IV. 13); 278/2009 (IX. 16.); 308/2012 (IX. 13); 351/2013 (XI. 26.), See: https://www.repate.hu/index.php?option=com_content&view=panasztestulet&layout=blog&id=41&Itemid=216&lang=en

⁵⁸ <http://romasajtokozpont.hu/nincs-rajtuk-kalap/>
https://index.hu/belfold/2014/07/04/raszallt_a_ciganyokra_a_rendorseg/

⁵⁹ http://index.hu/video/2014/07/10/mezoszemerei_birsagolasok/

⁶⁰ M. Tóth Balázs – Pap András László: A hatékonyság mítosza. Az etnikai profilalkotás alkotmányos és rendészeti kérdőjelei. L'Harmattan, 2012; Uszkiewitz Erik: Rendőri segítséggel? Fundamentum, 2013/3; Ivány Borbála – Pap András László: Rendőri etnikai profilalkotás az Egyenlő Bánásmód Hatóság előtt. Fundamentum, 2012, 3. Boda Zsolt – Medve-Bálint Gergő How perceptions and personal contact matter: 'The individual-level determinants of trust in police in Hungary' Policing and Society 27/7 (2015) pp. 732-749. Pap András László, Rendészet és sokszínűség (Dialóg Campus, 2019.)

⁶¹ <https://tasz.hu/files/tasz/imce/orfkszabsertmunkacsop0715.pdf>

gyakorlatában.⁶²

2014 óta valóban egyre kevesebb etnikai profilalkotással kapcsolatos ügyről tudnak a nagyobb emberi jogi szervezetek. A Társaság a Szabadságjogokért Egyenlőség-projektjének vezetője szerint mára már jelentősen alábbhagyott az etnikai profilalkotás gyakorlata, ami részben a hazai emberi jogi szervezetek és szakértők éveken át tartó törekvéseinek köszönhető. Ezek a törekvések vezettek egy sor üggyhöz, melyek az Egyenlő Bánásmód Hatóság, a bíróságok elé kerültek, a problémának a nyilvánosság elé tárásához és elsősorban a rendőröket célzó képzésekhez. Egy Nógrád megyében jogsegélyszolgálatot vezető interjúalany osztotta ezt a véleményt, szerinte a romákat célzó, rendőri „vegzálás” visszaszorult a 2010-es évek elejéhez képest.

Ugyanakkor az egyik interjúalany, egy roma jogi aktivista a látencia lehetőségére hívta fel a figyelmet. Megjegyezte, hogy a rendőrség diszkriminatív intézkedései látenciájának oka lehet, hogy nincs elegendő helyi szinten működő emberi jogi szervezet, akik a beérkező panaszokkal tudnának foglalkozni. Ezen kívül visszatartó erőt jelenthet a panasz- és bírósági eljárások elhúzódása és a hatóságokba vetett bizalom hiánya. Véleménye szerint nagyon fontos megértetni a romákkal, hogy minden nehézség ellenére, érdemes bejelenteni minden egyes hatóságok által végrehajtott, diszkriminatív intézkedést. Hasonlóképpen az egyik ügyvéd interjúalany szerint a roma ügyfelei azért nem panaszkodnak az etnikai profilalkotásról, mert már megszokták ezt a diszkriminatív gyakorlatot, természetesnek tartják, hogy „állandóan vegzálják” őket, hozzátartozik a mindennapi életükhöz.

A Budapesten élő, 33 éves, roma egyetemi hallgató interjúalanyt elmondása szerint élete során legalább 50 alkalommal állították meg rendőrök, mind Budapesten, mind azon kívül. „Rendszeresen azt tapasztalom, hogy nem mutatkoznak be a rendőrök, nem mondják meg a jelvéyszámukat, hogy melyik kapitányságon teljesítenek szolgálatot, nem tájékoztatnak, hogy az intézkedésnek valójában mi az oka, és célhoz sem tudják az igazoltatást kötni, valamint az intézkedés végén nem tájékoztatnak a panasztételi lehetőségről, hol tehetem meg, mennyi időn belül.” Négy alkalommal tett hivatalos panaszt (a Független Rendészeti Panasztestületnél és az Egyenlő Bánásmód Hatóságnál) az elmúlt két évben tett intézkedések kapcsán. Egy esetben a Liszt Ferenc Repülőtéren ült (ott dolgozik), egy szendvicset evett, miközben a műszakja kezdetére várt. Amikor felpillantott, két rendőrt vett észre, amint odaléptek hozzá. A személyi igazolványát kérték arra hivatkozva, hogy „gyanúsán pillantott rájuk”. Egy másik esetben egy évfolyamtársával sétáltak a kollégiumuk közelében, amikor két rendőr megállította őket, és a személyiket kérte. Amikor rákérdeztek, hogy mi a konkrét oka az igazoltatásnak, a rendőrök elkérték a telefonját, és követelték, hogy oldja fel, hogy ellenőrizni tudják, lopott-e. Miután nem volt hajlandó odaadni a telefon-

⁶² <http://www.police.hu/sites/default/files/document.pdf>

ját, mondván, hogy hozzanak bírói végzést, ami erre kötelezi, a rendőrök megfenyegették, hogy 8 órára beviszik fogdára, ha nem adja át. További négy rendőr érkezett oda, elvették a telefonját, és miután megbizonyosodtak arról, hogy nem lopott, elengedték őket. Mindeközben több járókelő haladt el mellettük, nem romák, őket nem igazoltatták, holott az intézkedés közben fokozott ellenőrzésre is hivatkoztak. A Független Rendészeti Panasztestületnél nem járt sikerrel a panaszával, éppen a fokozott ellenőrzés hivatkozási alapja miatt, ami véleménye szerint „teljhatalmat ad” a rendőrség kezébe. Csekély alapjogsérelmet állapítottak meg kizárólag a mobiltelefon ellenőrzése miatt. Az ügyben egy másik igazoltatáshoz kapcsolódóval együtt jelenleg folyamatban van a közigazgatási bírói eljárás, melyben a TASZ képviseli.

Egy sátoraljaújhelyi roma interjúalany az előállítások módjáról nyilatkozott. Egy falopáshoz kapcsolódó ügyében úgy érezte magát a rendőrségi intézkedés közben, mintha emberölésért felelne. Az eljáró rendőr fegyvert fogott rá a fiatalok gyerekei előtt. Hiába tiltakozott, kérte, hogy ne fogjon rá fegyvert, indoklás nélkül folytatta az intézkedést a rendőr.

A vécsi roma interjúalanyunk a bírságoláshoz kapcsolódó történetét mesélte el. Abonyban keltek át a gyalogosátkelő mellett, elismerte, hogy ebben hibásak voltak. Ugyanakkor az úton velük egy időben ugyanott átkelő, nem roma párt nem állította meg a rendőrség, nem igazoltatta. Kérte az eljáró rendőröket, hogy ha lehet, szóban figyelmeztessék, ne bírságot adják meg, mert négy kiskorú gyereke van, és nagyon kevés bevételük. Két 10 ezer forint összegű bírságot szabtak ki rájuk, és hozzáfűzte az egyik rendőr, hogy „buta cigány”.

Egy roma jogvédő a 40 éves roma, de fehérbőrű feleségéről mesélte el, hogy még életében egyszer sem igazoltatták, ha egyedül közlekedett az utcákon, kizárólag akkor állítják meg a rendőrök, ha vele van, akinek bőrszíne alapján felismerhető a roma származása.

A rendőrség mellett más hatóságok diszkriminatív gyakorlatához is kapcsolódó példa a miskolci szegregátumokban foganatosított, összevont hatósági ellenőrzések ügye,⁶³ melyről megkérdeztük a TASZ Egyenlőség-projektjének vezetőjét. Elmondása szerint eleinte az önkormányzat rendészeti osztálya, majd egy külön rendészeti szerv közreműködésével, és további hatóságok, a rendőrség, gyámhatóság, közszolgálatok, ÁNTSZ, polgárőrség részvételével zajlott. Az ellenőrzések kifejezetten a romák által lakott területekre irányultak és egyértelműen deklarált céllal folytak, nevezetesen, hogy költözzenek el Miskolcra a szegregátumokban élő emberek. A TASZ és a NEKI közösen fordult az ombudsmanhoz, hogy vizsgálja meg ezt a gyakorlatot. Ezt megelőzően közérdekű adatokat igényeltek a miskolci önkormány-

⁶³ <https://tasz.hu/cikkek/egyertert-velunk-az-ombudsman-a-miskolci-onkormanyzat-roma-lakossag-elleni-jogser-tesei-kapcsan>

zati rendészettől, amit ki is adtak, és az adatok alapján egyértelmű volt, hogy csak a szegregátumokban, illetve elgettősodott területeken folynak az összevont hatósági ellenőrzések, ahol többségben romák laknak. Az ombudsman és a nemzetiségi ombudsmanhelyettes közösen folytattak le egy alapos vizsgálatot, aminek a végén egy hatóságokat elmarasztaló jelentés született.⁶⁴ A razziák során számos eljárási szabályt sértettek azon kívül, hogy a diszkriminatív gyakorlattal az érintettek alapjogait is sértették. Így felszólították a polgármestert, hogy hagyjanak fel vele. A polgármester azt nyilatkozta, hogy nem fogják abbahagyni az ellenőrzéseket, ami miatt a TASZ és a NEKI bírósághoz fordult. Később a per során kiderült, hogy a polgármesteri nyilatkozat ellenére abbahagyták a razziákat. Ehhez hasonló összevont hatósági razziák 2015 (tehát pont az ombudsmani jelentés) óta nem voltak, legalábbis nem találtunk arra bizonyítékot, hogy később is lettek volna hasonló összevont razziák. A perben 2018 decemberében született az elsőfokú ítélet, amit megnyertek a jogvédő szervezetek, a jogerős másodfokú ítélet pedig 2019 május elején született, ami megerősítette, hogy jogsértőek, diszkriminatívak voltak a razziák.

A Miskolcon élő roma képviselők elmondása szerint a hatósági ellenőrzések során volt olyan eset, amikor az önkormányzati rendészek beléptek az érintett otthonába, és ott lekezelően bántak vele, olyan megalázó volt az eljárás, hogy az érintett roma férfi majdnem sírva fakadt. Gyakran félelemkeltő volt, különös tekintettel a gyerekekre, amikor harmincan, negyvenen kivonultak az érintett területekre. Ezt nem romalakosok is végignézték, a szemükben úgy tűntek fel az eljárás célpontjaivá vált romák, mintha bűnözők lennének.

Visszatérve a „hétköznapi” bírságolás gyakorlatára, a miskolci roma interjúalanyok arról számoltak be, hogy a roma önkormányzati meghallgatásokon is visszatérő panasz volt, hogy indokolatlanul megállítják, és eljárás alá vonják őket, esetenként épp olyan szabálysértésért, amiért egy nem roma lakost jellemzően nem állítanának meg (pl. kerékpár tartozékainak hiánya). Hozzáfűzték, hogy 2016-17 után megritkultak az efféle panaszok. Ugyanakkor beszámoltak egy 2018-as esetről. Egy roma fiatal az utcán sétált, és egy rendőrautó megállt mellette. A rendőrök kiszálltak az autóból, és utasították a fiatalembert, hogy tegye a kezeit az autóra a járókelők szeme láttára. Úgy kezelték, mintha bűncselekményt követett volna el, mindezt állítólag azért, mert egy „sötétbőrű” személyt kerestek a közelben. A diszkriminatív rendőrségi intézkedések érzelmi hatásai kapcsán osztotta meg egyikük a gyerekkori élményeit. „Emlékszem, hogy amikor a cigánytelepről besétáltam a városba, akkor ötször állított meg a rendőr. Csak azért, mert cigány vagyok. Viszont mindig rosszul érintett, amikor megalázó módon az utca kellős közepén kipakoltattak a zsebemből mindent, és egy idő után már elment a kedvem attól, hogy bejöjjek a városba.”

⁶⁴ Összefoglaló az AJB-1474/2014. számú közös jelentéshez. <http://www.ajbh.hu/documents/10180/2395518/Miskolci-jelentes-osszefoglaló.pdf/839a3f84-376a-4c25-89e0-aafb8d898202>

Egy másik eset egy roma származású fiatal felnőttel történt Borsod megyében, egy bárban, ahol egyedüli roma volt, és öt férfi megalázó megjegyzéseket tett az etnikai hovatartozásával kapcsolatban. Megkérdezte őket, hogy miért beszélnek róla így. Ezt követően megverték. Őt vitte el a rendőrség, miközben a többiek tovább szórakoztak a bárban. Az interjúalany állítása szerint a rendőrörsön is bántalmazták, mert mint utóbb kiderült, az egyik férfi a bárban az egyik rendőr barátja volt.

Egy interjúalany a fia történetét osztotta meg, ami 2014-ben történt Ajkán. A fiú hazafelé tartott egy bárból egy barátjával beszélgetve, amikor odament hozzá egy rendőr, és azt kiáltotta rá: „cigány fiú, fogd be a szád!”. A fiú azt válaszolta, hogy legalább nevezze romának, a rendőr pedig egy pofonnal reagált, és igazoltatta őket.

Egy Fejér megyei, roma származású, volt terhelt interjúalany szerint, ha egy rendőr megállít például egy autóját vezető roma személyt, a rendőr eleve azt gyanítja, hogy valamit elkövetett. Éppen ezért nem lehetséges szabálysértéseket keresnek, hanem bizonyítékokat, melyek alátámaszthatják a feltételezést. Másfelől olyan tárgyakat keresnek, amelyekhez tartoznia kell bizonyos hivatalos iratoknak, melyeket aztán követelhetnek (ezt egy nem roma sofőr esetén nem tennék).

A 22 éve Tiszavasváriban élő, roma interjúalanyunk úgy foglalta össze a releváns tapasztalatait, hogy nem roma járókelőt még nem hallott az utcán arról panaszkodni, hogy megbírságotk volna indokolatlanul, míg a roma lakosoktól visszatérően hall erre vonatkozó panaszokat.

Recsken sebesség kerékpárral történő átlépéséért róttak ki 50.000 forint összegű bírságot. Ugyanezt a recski roma interjúalanyt falopásért is megbírságotk 2016-ban, de nem tudta kifizetni a bírságot, így négy hónapot töltött szabálysértési elzárásban.

Egy idős roma férfi a kerékpárját tolva sétált Miskolcon, és megbírságotk 50.000 forint összegben életében először azért, mert nem volt hátsó fényvisszaverő a kerékpárján. Mivel nem tudta kifizetni a bírságot, szabálysértési elzárásba került.

Ugyancsak Miskolcon egy roma férfi cigarettázott egy villamosmegállóban. Egy rendőr odament hozzá, és azonnal, bármely figyelmeztetés nélkül megkérdezte, 20 vagy 50.000 forint bírságot vessen-e ki rá. Aztán kezébe nyomott egy 50.000 forintos bírságról szóló nyomtatványt. Mivel nem tudta kifizetni a bírságot, szabálysértési elzárásba került.

Egy Borsod megyei roma nő fiánál nem volt személyazonosító igazolvány. Az őt igazoltató rendőrök nem engedték, hogy hazamenjen érte, holott két sarokkal

arrébb lakott. 50.000 forintos bírságot róttak ki rá.

A rendőrség attitűdje településről településre változik. Az egyik roma származású interjúalany, egy ajkai lakos elmondása szerint ott nem jellemző az etnikai profilalkotás a 2012-es szélsőjobboldali felvonulások óta. Ugyanakkor 11 km-re Ajkától, Devecseren a helyi lakosok továbbra is fennálló diszkriminatív rendőri intézkedésekről adtak számot. Egyikük rendszeresnek nevezte a diszkriminatív igazoltatást, motozást és bírságolást, ennek fiával együtt rendszeres elszenvedői (leginkább akkor, amikor autóval vannak).

Aroma rendőrinterjúalany szerint a gyakori bírságolás mögött az a szándék is húzódhat főként vidéki településeken, hogy az eljáró rendőr bizonyítani szeretné, hogy jól és alaposan látja el a szolgálatát, hogy az érintett területen volt, és fenntartotta a rendet. Előfordulhat az is, hogy vezetői utasításra zajlik a gyakori bírságolás. Az intézkedés alá vont, szegénységben élő, roma személy életére azonban drámai hatást gyakorolhat. Egy átlagembernek kisösszegűnek tűnő bírság is megfizethetetlen lehet, ha pedig nem tudja kifizetni, és nem tudja ledolgozni, akkor elzárásba, „rossz körbe” kerül, és az őt elzárásba juttató rendőrséggel szemben is ellenséges lesz.

A legtöbb interjúalany keserű beletörődéssel nyilatkozott a diszkriminatív rendőri intézkedésekről. Bár tudják, hogy a kiszabott bírságok, az igazoltatás a roma származásukkal és megjelenésükkel van összefüggésben, inkább nem bonyolódnak vitába, mivel meggyőződésük, hogy senkitől nem kapnának segítséget. Az egyik roma interjúalany úgy fogalmazott a rendőrséggel kapcsolatban, hogy úgy érzi, mintha „nem otthon” (vagyis nem a saját hazájában) lenne.

3.

Roma terheltek a büntetőeljárásban

Beszédes volt egy Fejér megyei roma interjúalany válasza a büntető igazságszolgáltatási rendszerbe vetett bizalomról feltett kérdésre. Nem bízik az igazságszolgáltatás rendszerében, mert elmondása szerint „ha felmerül a gyanú egy roma emberrel szemben, ha nincs is bizonyíték ellene, el fogják ítélni, nem úgy, mint a nem roma embereket”. A következő fejezetet forgatva az olvasó a büntetőeljárás rendőrségen kívüli szereplőinek magatartására és gyakorlatára vethet pillantást az interjúalanyok tapasztalatainak fényében.

3.1. Bizalom, a büntetőeljárás szereplői és a roma közösség közötti viszony

A kelet-magyarországi bíró interjúalany arról beszélt, hogy a tárgyalások többsége arrogáns hangnemben zajlik, ha a terhelt roma származású. Alapvetően fontosnak tartja, hogy a bírák megfelelő képzést kapjanak ahhoz, hogy meg tudják értetni magukat azokkal a terheltekkel (illetve az eljárás más szereplőivel), akiknek szinte semmi iskolázottságuk nincs. „Egy bíró sosem felejtheti el, honnan indult, és még fontosabb, hogy ugyanazt a tiszteletet és hivatalos hangnemet adja minden egyes terheltnek, és két lépés távolságot tartson mindenkitől, függetlenül az etnikai, pénzügyi vagy iskolázottsági háttértől.”⁶⁵

Az egyik ügyvéd interjúalany aggályait fejezte ki a bírakkal szemben, akik véleménye szerint általában mintha egy elefántcsonttoronyban élnének. Nincs napi eszmecsere a joggyakorlók között, ami eltérő perspektívát nyújthatna, és sok bírónak nincs elegendő élettapasztalata ahhoz, hogy bölcs döntéseket hozzon. Példaként említett egy ügyet, melyben kiderült, hogy a bíró nem tudta, átlagosan mekkora összegű nyugdíjat ad az állam, és ehhez képest olyan magas összegű pénzbüntetést szabott ki, ami az idős terhelt esetében egyenlő volt a „halálos ítélettel”. E gondolatmenet mentén vetette fel a kérdést, hogy „a kellő információ és tapasztalat hiányában hogyan tudhatnának dönten a bírák a roma fiatalok esetében, hogy elegendő-e egy kis fenékbe billentés, és mikor van szükség egy szigorúbb büntetésre...”

Mucsi Erika bírónő egy 2013-as ítéletében,⁶⁶ melyet a Szebb Jövőért Egyesület működésének jogszerűségéről hozott, indoklásában az ügy szempontjából irreleváns, előítéletes megjegyzéseket tett: „A *cigányság* (mint kategória) nem elsődlegesen faji alapon értelmezhető, hanem az ekként jelzett életformát követő, faji hovatartozástól függetlenül a

⁶⁵ Amikor a megfelelő kommunikáció került szóba, érdekesen nyilatkozott néhány ügyvéd interjúalany. Visszaemlékeztek olyan tárgyalásra, ahol a védő „humorosan leereszkedőn” érvelt a bíróság és ügyészség előtt úgy nyilatkozva, hogy az ügyfele egy „tanulatlan, primitív ember a táplálkozási lánc legalján”, amit egyáltalán nem vett sértésnek a terhelt, sokkal inkább volt büszke a védőre és magabiztos, mivel ez a fajta beszéd illeszkedett az érvelésükbe.

Egy másik védő arról beszélt, hogy még sosem látott olyat, hogy a romák megsértődtek volna amiatt, hogy a bíró a becenevükön (pl. Dallas, Jackson, Pufi) szólította őket, inkább úgy tekintettek erre, hogy a bíró tudja, hogy kik ők, hisz ismeri a nevüket. Ugyanakkor ezek a becenevek olykor a hivatalos iratokban, pl. vádiratban is megjelennek. Ez elgondolkodtató összehasonlításban a nem roma terheltekkel, akik esetében ez nem jellemző.

⁶⁶ No 12.P.20.045/2013/47

lakosságnak egy elkülönült, a többségi társadalom hagyományos értékeit és a már hivatkozott jogszabályok által is védett értékeket semmibe vevő csoportjaként, akik egy bizonyos munkakerülő életforma, a magántulajdont, együttélési normákat nem tisztelő erkölcsi felfogás követői.⁶⁷ Ezt követően etikai vizsgálatot indítottak a bíróval szemben, melynek végén etikátlannak minősítették a viselkedését, de nem lett semmilyen érdemi, praktikus következménye a fenti kijelentéseknek.⁶⁸

Egy székesfehérvári székhelyű ügyvéd interjúalany a büntető ügyei többségében (70-80%) roma ügyfeleket képvisel 19 éve (meghatalmazással, nem kirendelt védőként). A védő-ügyfél közötti viszonyra kitérve arról beszélt, hogy a romák a büntetőeljárás összes szereplőjével bizalmatlanok, ideértve a védőket is, az állami apparátus képviselőit látják bennük. A tárgyalásokról nem tudott felidézni olyan helyzetet, amikor a bíró vagy az ügyész előítélete határozta volna meg a döntése tartalmát. Ezzel szemben a visszafogott gúnyolódás jellemző, mint például egy ügyben a roma terhelt lovára, szekereire utalás értékes tárgyaiként. Felidézett olyan tárgyalóterem előtti, folyosói, ügyészi megnyilvánulást is, amikor az ügyész egy roma ügyfele terhes feleségének láttán fakadt ki, "ezek mikor csinálnak gyereket, amikor állandóan börtönben vannak?!", illetve egy másik esetet, amikor az ügyész azt mondta, "nekem mindegy, menjen haza, csak egy dolgot kérek, ne csináljon több gyereket, jó? Mert nem kellene." A hatósági attitűd hatásairól beszélt egy roma ügyfele, aki az őt érintő büntetőeljárással kapcsolatos tapasztalatairól a következőképp nyilatkozott: „Sokszor inkább úgy voltam vele, hogy jobban járok, ha csöndben maradok, mert igazából a szavaim süket fülekre találtak, és úgy éreztem, hogy kár megszólalni is. Úgy éreztem, hogy nem vesznek figyelembe. Ők már elítéltek, ők bennük volt egy olyan, hogy ez már egy büntetett előéletű és igazából mondhattam én, amit akarok.”

A korábban tárgyalt devecseri tüntetéssel kapcsolatos eljárásban az abban panaszosként fellépő romák úgy érezték, a bíró nem tartotta fontosnak a mondandójukat a tárgyaláson. Nem az volt a benyomásuk, mintha a hatóság fő célja az lett volna, hogy őket, romákat megvédje, ezzel szemben a bíróság automatikusan elfogadta a rendőrség indokait a helyszínen való passzivitásának értékelése során.

Az ügyfél és védő közötti kapcsolatról is szó esett az interjúkon. Két Budapesten több, mint 12 éve praktizáló ügyvéd osztotta meg a véleményét, miszerint a roma ügyfelek gyakran egy „görög drámaként” élik meg az eljárást, amiben ők a főhősök. Éppen ezért, amikor a védő azt javasolja, hogy ne tegyenek vallomást, vagy ne tegyenek észrevételeket egy szakértői véleményre, a roma terhelték gyakran csalódottak, mert ez nem illeszkedik a védő szerepéről alkotott elképzeléseikbe. A folyamatos szereplés elvárása abban a felfogásban is gyökerezik, hogy minél több

⁶⁷ https://index.hu/belfold/2014/04/24/mindenki_cigany_aki_bunozo/

⁶⁸ https://index.hu/belfold/2014/08/26/mucsi_erika/

pénzt kér az ügyvéd a szolgálataiért, annál jobb, de ugyanakkor annál több szereplés is követelhető tőle.

Egy másik ügyvéd interjúalany említette, hogy gyakran meghatalmazott védő kezdi el képviselni a terheltet, azonban az eljárás későbbi szakaszában a terhelt már nem engedheti meg magának, és kirendelt védő folytatja a képviseletét. Ha a kirendelt védő személye eltér, előlről kell kezdenie a felkészülést, ez nyilván hatással van a teljesítményére. Ugyanakkor pozitív fejleményként említette a védőkirendelés rendszerének változását, miszerint az eljáró hatóság helyett az ügyvédi kamarák jelölik ki a kirendelt védőket.

Az egyik megkérdezett ügyvéd elmondása szerint vannak ügyvédek, akik különbséget tesznek az őket felkereső vagyonos és szegény roma terhelték között. Az előbbieket esetében gyakran „elveszik a pénzüket”, de nem nyújtanak minőségi szolgáltatást. Mások egyáltalán nem vállalnak megbízást az őket felkereső roma terheltéktől, nehogy ez rossz hatást gyakoroljon az ügyfélkörükre, vagy éppen attól tartanak, hogy a bérházban működő iroda esetén a szomszédok szemében vethet rossz fényt az irodára a roma ügyfél látogatása. Nem meglepő ilyen tapasztalatok nyomán, hogy több roma interjúalany csalódottságának és az ügyvédek iránti bizalmatlanságának adott hangot. Ha a kirendelt védők kerültek szóba, őket a hatóságok képviselőiként említették, akik csak pénzkereseti lehetőséget látnak a kirendelésben, és passzívak.

Egy roma jogvédő interjúalany arról számolt be, hogy gyakran panaszkodnak a hozzájuk forduló romák a kirendelt védőkre. Azt feltételezte, hogy alacsony összeget kapnak kirendelési díjként, ezzel is összefüggésben lehet a passzivitásuk. Két Fejér megyei roma interjúalany szerint „az ügyvéd a rendőrség embere, ott [a tárgyaláson] volt azért, hogy a pénzt felvegye”. Egy fehérvári roma interjúalany elmondása szerint a másik terhelt kirendelt védője „rajzolgatott” a tárgyaláson, nem tett semmit, „felvette a pénzt, aztán viszontlátásra”. Egy tiszavasvári roma interjúalany megnyilvánulása is a kirendelt védőkkel szembeni bizalmatlanságot tükrözte: „A kirendelt ügyvéd attól függ, hogy hova játszik. Ha odajátszik a rendőröknek, akkor még börtönt kér. Hiába nem járna, akkor is kéri a börtönt.” A vécsi roma interjúalanyunk hét büntetőeljárásban volt terhelt. Minden esetben kirendelt védője volt. Állítása szerint a hétből egyetlen alkalommal tapasztalta azt, hogy a kirendelt védő érdemben felszólalt a képviseletében. A többi esetben „akármilyen volt, ha észrevétel volt, akkor én jelentkeztem, én szóltam a bírónak, hogy észrevételem van, [...] amikor felszólaltam saját magamért, a kirendelt legalább akkor ugrott volna föl, hogy csatlakozom a védencemhez, de nem”.

3.2. Eljárási garanciák, védőhöz való hozzáférés joga

Az „Utolsók az egyenlők között” című projektet 2014-ben hajtotta végre a Magyar Helsinki Bizottság.⁶⁹ A projekt első szakaszában, amikor a szervezet még tehetett látogatásokat a büntetés-végrehajtási intézményekben, 400 interjút készített fogvatartottakkal, és 70 bűnügyi aktát elemzett a projekt második szakaszában.

A kutatási következtetések egyike szerint vannak arra utaló jelek, hogy a nyomozati szakban érvényesül a nyomozást végzők részéről előítéletesség. Ilyen jel volt például, hogy (i) a nyomozati iratok között sokszor szerepelt utalás a terheltek roma származására akkor is, ha az nem volt indokolt, vagy az ügy szempontjából bármiféleképpen releváns; (ii) a nem roma terheltek számottevően nagyobb arányban kerültek az eljárásba tettenérés során (azaz egy nem roma terheltek nagyobb esélye van elkerülni a felelősségre vonást, ha nem érik tetten); míg (iii) a roma terheltek nagyobb arányban kerültek a hatóság látókörébe igazoltatás során (azaz a bűnüldöző hatóságok fokozott figyelmet fordítanak a romákra, ami szinten a nem roma elkövetők felelősségre vonásának esélyeit csökkenti, és ekként származási alapú különbséget generál a büntetőeljárásokban).⁷⁰

A fentiek miatt jelentős, hogy a bírói eljárási szakban sikerül-e orvosolni a nyomozati szakban esetlegesen elkövetett hibákat. E tekintetben az ügyek elemzése alátámasztotta a projektben közreműködő védők által felvetett aggályt, miszerint bár a büntetéskiszabás „színvak”, azaz nem mutatható ki jelentős eltérés a vádlott etnikai hovatarozása alapján, a nyomozati szakban történt események véglegesen határozzák meg a büntetőeljárások kimenetelét. Ha az ügy „kisiklik” ebben a szakaszban, jó eséllyel nem lehet korrigálni az eljárás egy későbbi fázisában. Ha a nyomozás során tett vallomás eltér a tárgyaláson tettől, a bíróságok hajlamosak az előbbit elfogadni akkor is, ha a nyomozás során az eljárási szabályok megsértésével vették fel a vallomást.⁷¹ A védők által a nyomozati szakban nyújtott segítség ebből a szempontból is kiemelt jelentőséggel bír. A kutatás arra jutott, hogy a védőkhöz való hozzáférés joga számos ponton sérült a büntetőeljárások nyomozati szakaszában. Az értesítéssel kapcsolatos mulasztások nyomán a védők gyakran nincsenek jelen az első gyanúsított kihallgatás során. Ugyanakkor a kirendelt védők, akikre számos szegénységben élő roma terhelt rá van utalva, nagyon gyakran nem jelentek meg a kihallgatásokon a megfelelő értesítés ellenére sem.

⁶⁹ Kádár András Kristóf, Bárdits Anna, Novoszádek Nóra, Simonovits Bori, Vince Dániel, Szegő Dóra, Utolsók az egyenlők között – Sérülékeny csoportok törvény előtti egyenlősége a büntető igazságszolgáltatásban (Magyar Helsinki Bizottság, Budapest, 2014.)

<https://www.helsinki.hu/utolsok-az-egyenlok-kozott-serulekeny-csoportok-torveny-elotti-egyenlosege-a-bunte-to-igazsagszolgáltatásban-2014/>

⁷⁰ Uo., p. 105-106.

⁷¹ Uo., p. 124.

Rendszerszintű problémaként azonosította a kutatás a pontatlan jegyzőkönyvezést (különösen, ha a nyomozásra éjszaka vagy hajnalban került sor védő jelenléte nélkül). Azáltal, hogy a roma terheltek között sokan hátrányos helyzetűek, akiknek kirendelt védőjük van, nagyobb valószínűséggel szenvedik el ezt a rendszerhátrányt, mint a nem romák. A kutatásban szereplő esetekben a roma terheltek nagyobb arányban vallották bűnösnek magukat a nyomozás során, jellemzően az első kihallgatáson. A kutatási eredmények szerint a mintába kerülő terheltek szocio-demográfiai sajátosságaiból – alacsony iskolázottság (82%-uk legfeljebb szakmunkásképző iskolát végzett) és alacsony jövedelem (69%-uk átlagos havi jövedelme 61 ezer forint alatt maradt) – egyenesen következik, hogy büntetőeljárási jogaik megfelelő gyakorlásához elengedhetetlenül fontos az ügyvédi segítség, de egyúttal az is, hogy e segítség megfizetéséhez jellemzően hiányoznak az anyagi eszközeik.

A 67 terheltből mindössze egynek az esetében járt el a kezdettől fogva meghatalmazott védő, és csak további 15 terhelt (22%) tudott a kezdetben eljáró kirendelt védő helyett más ügyvédet meghatalmazni, vagy a kirendelt védőnek meghatalmazást adni. A kirendelt védői rendszer működését és a kirendelt védők tevékenységének színvonalát több tekintetben éri kritika, az egyik leglényegesebb kifogás azonban éppen az volt, hogy a kirendelt védők arányaiban többször nem jelennek meg az első kihallgatáson, mint meghatalmazott kollégáik (akik a rendőrségi értesítés elmaradása miatt esetenként szintén nem tudnak részt venni ezen a lényeges eljárási cselekményen).⁷²

A kutatás további fontos következtetésekre jutott: az 59 olyan esetből, amellyel kapcsolatban a védői részvételre vonatkozó adatot találtunk az aktában, 16 alkalommal, azaz az esetek alig több mint negyedében volt jelen a védő az első gyanúsított ki hallgatáson. A romák esetében valamivel gyakoribb volt a védő távolmaradása (77% – a nem romák esetében tapasztalható 69%-kal szemben), ami összefüggésben lehet a védő értesítésének – alább részletezett – hiányosságaival.⁷³ A romák 65, a nem romák 40%-a esetében értesítették a védőt kevesebb, mint egy órával a kihallgatás megkezdése előtt, ami (különösen, ha az értesítés nem telefonon történik, hanem például faxon) nagy valószínűséggel nem lesz alkalmas a védői jelenlét biztosítására, illetve a megfelelő felkészülésre. Mind a kihallgatást több mint egy, de kevesebb, mint öt órával megelőző értesítések, mind a kihallgatást több mint öt órával megelőző értesítések kapcsán kedvezőbb volt a nem roma terheltek helyzete.⁷⁴

Ezek a kutatási eredmények a kirendelt védői rendszer reformjának szükségességére mutattak, ami időközben meg is történt, és fontos előrelépést jelent a korábbi szabályokhoz és gyakorlathoz képest. Az új védőkirendelési és –kijelölési rendszer

⁷² Uo, pp. 106-7.

⁷³ Uo, p. 108.

⁷⁴ Uo, p. 110.

létrehozásának alapvető célja az volt, hogy a terheltek hatékony védelmet kapjanak a büntetőeljárás során. A jogalkotó ezt azzal kívánta elérni, hogy az új rendszerben az eljáró hatóság helyett az illetékes területi kamara jelöli ki a védőként eljáró ügyvédet egy automatizált rendszer segítségével.⁷⁵ Az új struktúra lehetővé teszi a védők „körforgását”, így annak elkerülését, hogy bizonyos hatóságok rendszerint ugyanazt a védőt rendeljék ki az ügyek többségében, így legalábbis gyanút adva a hatóság és a védő közötti esetleges összefonódásnak, amely a terhelt hatékony védelmét gátolja.

A törvény indokolása szerint a jogalkotó célja, hogy a kirendelés okának felmerülését követő eljárási cselekményre oly módon kerüljön sor, hogy a terhelt számára a kirendelt védő és a vele történő kommunikáció biztosított legyen. Ezért a kirendelés okának felmerülését követő idézés, előállítás, értesítés esetén, azzal egyidejűleg kell sort keríteni a kirendelésre. Amennyiben a kirendelés oka az eljárási cselekményen merül fel, a védőt nyomban ki kell rendelni és a gyanúsított kihallgatást fel kell függeszteni. E változással a jogalkotó szándéka szerint megszűnt a korábbi, esetenként számos eljárási cselekményt is magában foglaló átmeneti időszak, amely során ugyan kötelező a védelem, ugyanakkor a gyakorlatban a terhelt mégsem rendelkezik védővel.⁷⁶

A jelen kutatásban interjúalanyként résztvevő ügyvédek többsége csalódottságának adott hangot a védőkirendelés rendszerével kapcsolatban. Bár elismerték a normatív keretekben mutatkozó, pozitív változásokat, ugyanakkor arról számoltak be, hogy sok esetben (pl. a helyettesítő védő kijelölése esetén) nem változott a gyakorlat, a rendőrség olyan védőket jelöl ki, akiket ismernek, és akik „nem adnak nekik túl sok plusz munkát”. Ugyanakkor azt is hangsúlyozták, hogy a kirendeléssel kapcsolatos problémák általánosak, a terhelt etnikai hovatartozásától függetlenül. Ha a terhelt nem tudja megfizetni a meghatalmazott védőt, könnyen kerülhet olyan helyzetbe, hogy nem kapja meg az elvárható minimális minőséget biztosító képviselőt a kirendelt védőtől.

Az ügyvéd interjúalanyok egyetértettek abban, hogy a kirendelt védők gyakran nem szólalnak fel, még ha szükség is lenne erre, gyakran előfordul, hogy a tapasztalatlan ügyvédjelölteket küldik el a tárgyalásra, kihallgatásokra maguk helyett, és tárgyakként kezelik az ügyfeleiket. Összességében jelentették ki, hogy a kirendelt védők általában nem képviselik hatékonyan a roma terheltek érdekeit. Az egyik interjúalany szerint képzettség, jogérvényesítési képesség hiányában sok roma terheltnek ilyen esetekben eszébe sem jut, hogy jelezze a hatóságoknak, hogy a védő nem vette fel vele a kapcsolatot, vagy nem nyújtott számára szükséges tájékoztatást.

⁷⁵ 2017. évi XC. törvény a Büntetőeljárásról, 46. § (1) bekezdés

⁷⁶ Magyar Helsinki Bizottság, A védőkijelölés és -kirendelés gyakorlata az új Be.-ben – Háttéranyag (2018.) https://www.helsinki.hu/wp-content/uploads/MHB_vedokijeloles_kirendeles.pdf

A kirendelt védőkről negatív véleményét osztotta meg az ügyész interjúalany. Állítása szerint egy kezén meg tudja számolni azokat a védőket, akik a kirendelésen belül teljesített munkájukat annyira komolyan vették, amennyire a meghatalmazás keretében végzett munkájukat. A kirendelt védők perbeszédei gyakran néhány mondatból állnak (habár, fűzte hozzá az ügyész, amikor a terheltet tetten érték, nyilvánvalóan nehéz az észszerű büntetésen kívül más mellett érvelni).

A bíró interjúalany aggályait fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy bár a kirendelt védők rendszerint jelen van a tárgyaláson, sokszor nincsenek tisztában a feladataikkal és az általuk képviselendő terhelt helyzetével és ügyerészleteivel. Az is gyakori, hogy a kirendelt és értesített védő nem jelenik meg az első kihallgatáson. Másfelől hajlamosak öt perccel a tárgyalás előtt vagy késéssel érkezni a bírósági tárgyalásra anélkül, hogy bármely ügghöz kapcsolódó dokumentum birtokában lennének. A kihallgatási jegyzőkönyveket is gyakran közvetlenül a tárgyalás előtt kérik ki.

Ugyanakkor a romákat képviselő, munkáját gondosan végző védő könnyen kerülhet aggályos beszélgetésekbe a büntető igazságszolgáltatás szereplőivel. Egy ügyvéd interjúalany számolt be arról, hogy gyakran találta már magát abban a helyzetben, hogy például a rendőr vagy ügyész, olykor az ügyvéd kollégája tette szóvá, hogy „megérti, hogy a cigányt védem, de csak mert ez a munkám”. „Mert azért abban megegyezhetünk, hogy az ember fehér?” Ha ebben való egyet nem értésének adott hangot, akkor pedig pejoratíve tették hozzá, hogy „mert én cigánypárti vagyok”. Holott egyszerűen őt, mint védőt nem érdekli, hogy milyen származású az ügyfele, minden esetben törekszik a gondos munkára.

3.3. Kényszerintézkedések, letartóztatás

A megfelelő védői felkészülés és a kihallgatáson való jelenlét hiánya nemcsak a büntetőeljárás kimenetelét határozhatja meg, de a kényszerintézkedésekről hozott döntések alakulását is befolyásolhatja. A kényszerintézkedések, letartóztatás és a büntetés kiszabás gyakorlatáról is megkérdeztük az interjúalanyokat, akik tanulságos történeteket osztottak meg, melyeket a következő két fejezetben ismertetünk.

Egy Heves megyei, roma interjúalany két esetet mesélt el, amikor letartóztatásba került. Egyszer megevett egy túró rudat egy élelmiszerboltban fizetés nélkül, ezért 30 napig letartóztatásban volt. A letartóztatás elrendelésének egyik oka a büntetett előélete volt. Egy másik döntés, amit tisztességtelennek tart, azon alapult, hogy egy tárca ellopásával vádolták, holott állította, hogy csak találta azt az utcán. Az eljárás végén 6 hónap szabadságvesztés büntetésre ítélték, holott nem voltak bizonyítékok a bűnösségére, csak a büntetett előélete. Úgy foglalta össze a véleményét, hogy „ha roma vagy, és korábban elkövettél egy bűncselekményt, könnyen letartóztathatnak, elítélhetnek

csak a gyanúsítás alapján”.

Egy 19 éves roma fiú esetéről a média tudósított. Rablással vádolták, és letartóztatásba került 2014-ben. A vádat egy állítólagos szemtanú vallomására alapozták. A szülők a kezdetektől állították, hogy a fiuk nem követhette el a rablást, hiszen velük volt bevásárolni a bűncselekmény időpontjában. Habár a rendőrség birtokában volt a térfigyelő kamerák felvétele, ami bizonyította a fiú ártatlanságát, továbbra is fogva tartották. Csak a média beszámolója után (melyet követően a NEKI vállalta el a fiú képviselét) tudta elérni a család, hogy a rendőrség végre ellenőrizze az alibijét, és a szabadon bocsátásáról döntsön. Minden vádat ejtettek. Addigra a fiú 30 napot töltött letartóztatásban.⁷⁷

A bíró interjúalany szerint gyakoribb a letartóztatás elrendelése roma terheltek esetén a nem romákhoz képest. Előfordult, amikor nyomozati bíróként dolgozott, hogy az egyik kollégája letartóztatásba helyezett rablásért egy olyan terheltet, aki éhezés miatt követte el a bűncselekményt. Ő maga nem hosszabbította meg a letartóztatást, kijelentve, hogy a letartóztatás feltételei nem álltak fenn (pl. a terhelt nem volt büntetve korábban, ellenben volt egy felesége és gyerekei, nem állt fenn a szökés veszélye).

Egy másik esetet egy Baranya megyei jogvédő interjúalany említett. Négy középiskolai diák megfenyegette egy osztálytársukat, és elvették a mobiltelefonját. Az elkövetők közül hárman sötétbőrűek voltak (és roma származásúak), míg a negyedik terhelt szőke hajú és kék szemű volt jellemzően nem roma névvel. Annak ellenére, hogy mind a négy terhelt egyformán vett részt az elkövetésben, csak a roma fiatalok kerültek letartóztatásba, majd elítélték őket, miközben szőke társuk gyakorlatilag következmények nélkül sétálhatott el. A jogvédő kikérte az eljárás iratait, elmondása szerint azokból is egyértelműen kitűnt, hogy nem volt különbség a négy fiatal terhelt elkövetésben betöltött szerepe között.

Egy ügyvédként praktizáló interjúalany egy olyan ügyéről számolt be példaként, melyben betöréses lopásért rendelték el a roma ügyfele letartóztatását. Büntetlen volt, családos, mélyszegénységben éltek, éheztek, ezért követte el a bűncselekményt. Védőként hiába érvelt amellet, hogy sükségtelen a letartóztatás, hiszen az ügyfelének pénze nem volt, családja ellenben igen, szökésveszély nem állt fenn, és a büntetőeljárás eredményességét sem tudta volna veszélyeztetni, hiszen nem volt tanú az ügyben, akit befolyásolhatott volna. Absztrakt indoklással rendelték el és hosszabbították meg mégis a letartóztatását, a bűncselekmény tárgyi súlyára hivatkozva.

⁷⁷ <https://24.hu/kozelet/2014/04/26/az-artatlan-roma-fiu-a-medianak-koszonheti-a-szabadsagat/>

3.4. Vádemelés, büntetéskiszabás

Egy roma interjúalanyt 2 év és 4 hónap szabadságvesztés büntetésre ítélték egy 200.000 forint összegű lopásért. Volt egy „fehér magyar” ismerőse, aki hasonló bűncselekményeket követett el. Bár ismerősét korábban négy alkalommal felfüggesztett szabadságvesztés büntetésre ítélték, az ötödik alkalommal hasonlóképpen felfüggesztett szabadságvesztés büntetést kapott, miközben ő a maga egyetlen korábbi felfüggesztettjével (amit 30 évvel korábban kapott) több, mint 2 évig ült a börtönben.

Egy másik interjúalany egy olyan ügyet mesélt el, ami egy Komárom-Esztergom megyei, roma barátjával történt meg. Igaz, a barát visszaeső volt, ugyanakkor mindössze azért kellett 9 hónapot letartóztatásban töltenie, majd azért ítélték másfél év szabadságvesztés büntetésre, mert az élelmiszerboltban kivett egy rúd szalámit a lopásgátlóval ellátott csomagolásból.

Rajtuk kívül a joggyakorló interjúalanyok számoltak be olyan esetekről, amiben több fiatal roma gyanúsított volt érintett, és ahol a diszkriminatív jogalkalmazás jeleit tapasztalták. Az egyik ügyben egy 13 éves roma fiú rossz társaságba keveredett, melynek nyomán rablás gyanúja alapján indult büntetőeljárás egyik terheltjévé vált három másik büntetett előéletű fiatalkorúval. Mindannyian sötét bőrszínűek voltak, azonban a legfiatalabb fiút sok körülmény különböztette meg a társaitól. Jó tanuló volt, az iskola diáktanácsának munkájában is közreműködött, és a többiekkel szemben első alkalommal került szembe a büntető igazságszolgáltatással. Mindezek a speciális személyes körülmények nem voltak relevánsak az ügyészség értelmezésében. A három év elteltével első fokon meghozott, próbára bocsátásról szóló döntés nem jogerős, mert az ügyészség fellebbezett letöltendő szabadságvesztés büntetést kérve. Ez az ügy a büntethetőség korhatárának 12 éves korra való leszállításának problémáját is illusztrálja. Az ügyben eljáró védő interjúalany meggyőződése szerint ez a szabály jelentős mértékben érinti a marginalizált helyzetben lévő roma fiatalokat rossz finansziális és szociális körülményeik okán. A fenti ügybe keveredett fiatal roma terhelt könnyen kerülhet 13 évesen javítóintézeti nevelésbe, ahol egy közösségbe kerül fiatal-felnőtt bűnelkövetőkkel is, ami tovább ronthatja a helyes fejlődési irányra és nehéz sorból való kiemelkedésre való esélyeit.

Ezzel a tapasztalattal szemben egy másik ügyvéd interjúalany azt a véleményét osztotta meg, hogy a vádemelést nem befolyásolja a terhelt roma származása, elmondása szerint „azért mert roma származású, nem fognak vádat írni, hála istennek még nem tartunk ott, hogy faji törvények alapján alkossanak vádat”. Hasonlóképpen nyilatkozott a diszkriminatív döntéshozatal hiányáról egy további ügyvéd interjúalany a budapesti bírói gyakorlatra nézve, mely véleményét egy további ügyvédként praktizáló interjúalany is osztotta.

Egy ügyvédként és íróként dolgozó interjúalany, aki korábban sokáig dolgozott a NEKI-nek is, rávilágított egy további tényezőre, ami hozzájárulhat a roma fogvatartottak magas arányához a büntetés-végrehajtási intézetekben. Tapasztalata szerint, sok olyan eset van, amikor a bírák inkább felfüggesztett szabadságvesztés büntetést szabnak ki pénzbüntetés helyett, mert tudják, hogy a rászoruló, nagycsaládos terhelt nem tudná kifizetni a pénzbüntetést. Ugyanakkor a felfüggesztett könnyen válik aztán letöltendő szabadságvesztéssé újabb elkövetés esetén.

A letöltendő szabadságvesztéssel a büntető igazságszolgáltatás végrehajtási rendszere a következő, amit vizsgálni kell a büntetőeljárás kapcsán. Az itt tapasztalható diszkriminatív attitűdre, a rasszizmus verbális megnyilvánulásaira tért ki az egyik ügyvéd interjúalany. A 2008-2009. évi roma sorozatgyilkosság kapcsán volt fültanúja, amint a büntetés-végrehajtási intézet személyi állományának tagja fakadt ki, hogy „milyen kár, hogy tisztességes romákat öltek meg”, miért nem a Marian Cozma halálát okozókhoz hasonló, enyingi romákat, „lehet, akkor még szűz lányokat is vittünk volna be nekik, becsempésztünk volna nekik piákat”.

Egy leszerelt, 10 évig büntetés-végrehajtásban dolgozó interjúalany beszámolója is a roma származású kollégák iránti előítélet jelenlétét tükrözte. Elmondása szerint azok a volt kollégái, akik a roma fogvatartottakkal előítéletesen kommunikáltak, ugyanezt az attitűdöt nem vették fel a roma munkatársakkal szemben, azonban a „hátuk mögött” róluk is hajlamosak voltak előítéletesen megnyilvánulni. A roma fogvatartottakkal kapcsolatban pedig többször halotta azt a kijelentést szűkebb munkatársi körben, hogy „Hitler nem jó néppel kezdte”, ami nyilvánvalóan egy szélsőségesebb előítéletre utal. Elmondása szerint ehhez hasonló szélsőséges kijelentések nem hangzottak el szemtől-szembe a roma fogvatartottakkal. A rasszizmus nyílt verbális megnyilvánulásait nem tartja jellemzőnek (mint ahogy a joggyakorló interjúalanyok elmondása szerint ez általában véve a büntető ügyek aktáiban írásban sem jellemző), inkább a burkolt kifejezési módok gyakoriak, mint „maguk, ilyenek, má’ megint mit csináltak maguk, nem tudnak normális emberhez méltan viselkedni”. Ezzel szemben egy számos roma terhelt képviselőjét ellátó, 19 éves gyakorlattal rendelkező ügyvéd interjúalanyunk szerint a „bűdös cigányozás”, a verbális abúzus a minimum, amire egy roma fogvatartottnak számítani kell.

Egy Fejér megyei roma interjúalany enyhe rezsimes, alacsony biztonsági kockázatú fogvatartásban volt a Szombathelyi Büntetés-végrehajtási Intézetben. Külső helyszínen dolgozott, és számos jutalmat szerzett. Amikor a kedvezményes szabadon bocsátás esélyeiről kérdezte a személyi állomány egyik tagját, ő úgy reagált, hogy „addig, amíg ő ott van, cigány onnan nem fog kimenni”.

A korábban végrehajtásban dolgozó interjúalany 10 éves büntetés-végrehajtási

pályafutása során nem hallott olyan képzésről, melynek keretében különös figyelmet fordítottak volna a romákkal folytatott verbális kommunikáció eszközeire és az ezzel kapcsolatos elvárásokra. Olyan képzésről hallott, mellyel a személyi állomány roma származású tagjainak fejlesztését célozták, az ő beilleszkedésüket segítették.

Ajánlások

- A kormány proaktívan lépjen fel a büntető igazságszolgáltatásban jelenlévő, romákkal szembeni diszkriminációval szemben, és tartózkodjon a kirekesztő, a magyar társadalomban jelenlévő előítéleteket megerősítő beszédétől.
- A kutatási nehézségek és ebből adódóan korlátozott kutatási eredmények fényében javasoljuk, hogy az Alapvető Jogok Biztosa, mint Nemzeti Emberi Jogi Intézmény indítson tematikus vizsgálatot a büntető igazságszolgáltatásban jelenlévő, romákkal szembeni diszkrimináció tárgyában az érintett civil szervezetek és helyi közösségek széleskörű bevonásával.
- A diszkrimináció mérhetőségének elősegítése érdekében megfontolandó gondos szakmai előkészítés keretében olyan (percepcióalapú) etnikai adatgyűjtési gyakorlat bevezetése a büntetőeljárásban, mely megnyugtatóan zárja ki a visszaélés lehetőségeit, és az etnikai hovatartozásának bevallására senkit nem kötelez.
- A büntető igazságszolgáltatásban jelenlévő diszkrimináció alapos vizsgálatához elengedhetetlen a büntetőügyi akták elemzése, ezért javasoljuk, hogy a témát kutatók aktákhoz való hozzáférését biztosítsák az igazságszolgáltatás központi hatóságai.
- Javasoljuk, hogy a joggyakorlók képzési rendszerében már az alapozó oktatás szintjén (jogászképzésben, a középiskolai és egyetemi szintű, rendészeti szakképzésben) megjelenjenek anti-diszkriminációs, közérthetőségi és érzékenyítő modulok. A szakmai továbbképzések rendszerében hasonlóképpen legyenek bevezetve rendszeres és problémafókuszált igény- és szükségfelmérésre épülő, célzott képzések. Az érintett hatóságok és oktatási intézmények biztosítsák a romák jogi és érdekképviseletével foglalkozó, szakmai és civil szervezetek széleskörű bevonását mind a képzések tartalmának fejlesztésébe, mind a képzések lebonyolításába.
- A jogalkotó vizsgálja felül a kiszolgáltatott emberek kriminalizációját lehetővé tevő, büntetőjogi és szabálysértési tényállásokat a társadalomra való tényleges veszélyesség szempontjából.
- Az Országos Rendőr-főkapitányság módszeresen lépjen fel az etnikai profilalkotással és az igazságtalan, a marginalizált emberek helyzetét tovább romboló, bírságolási gyakorlattal szemben, és vezessen be rendszeres ellenőrzési mechanizmust külső szereplők bevonásával (pl. nyisson a független szakértőkkel és civil szervezetekkel való együttműködésre).
- Az Országos Rendőr-főkapitányság biztosítsa, hogy minden állampolgári bejelentés, a láthatóan roma származású állampolgárok bejelentése esetén is gondosan és a professzionalitás minden követelményének betartására törekedve járjanak el a rendőri szervek.
- A szélsőjobboldali, gyűlöletbeszéddel és -bűncselekménnyel együttjáró demonstrációk helyszínén való rendőri passzivitás gyakorlatát vizsgálja felül.

- Az igazságszolgáltatás és büntetés-végrehajtás központi hatóságai, az Országos Rendőr-főkapitányság, a Legfőbb Ügyészség, az Országos Bírói Hivatal, a Magyar Igazságügyi Akadémia és a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága – független szakértők és szervezetek bevonásával – dolgozzanak ki egy diszkriminatív gyakorlatok és beszéd felszámolására irányuló (rendőrségi intézkedéseket, kihallgatásokat és bírósági tárgyalásokat) monitorozó és képzési rendszert.
- Az Országos Rendőr-főkapitányság – a Roma Rendőrök Országos Egyesületével egyeztetve – dolgozza ki a roma származású fiatalok rendőrség kötelékébe nagyobb számban való rekrutációjának feltételeit és az ösztönzés eszközeit.
- A Magyar Ügyvédi Kamara – a területi kamarákkal és független szakértőkkel együttműködésben – dolgozza ki a szakmai minőségbiztosítás fejlesztésének hatékony eszközrendszerét külön figyelmet szentelve a kirendelt védői tevékenységnek.